

**DEPREMDEN
ETKİLENEN
KENTLERDE
KADINLARIN
ÜCRETLİ-ÜCRETSİZ
EMEĞİ**

♀ Kadınışçi

Her yerde, her türlü emek hallerimiz için...

DEPREMDEN ETKİLENEN KENTLERDE

KADINLARIN
ÜCRETLİ-ÜCRETSİZ
EMEĞİ

Kadınışçi

Her yerde her türlü emek hallerimiz için

DEPREMDEN ETKİLENEN KENTLERDE KADINLARIN ÜCRETLİ-ÜCRETSİZ EMEĞİ

Araştırma: Özgür Genç

Araştırma Asistanı: Bahar Gök

Editör: Necla Akgökçe

Birinci Basım: Aralık 2023, İstanbul

Kadın İşçi Dayanışma Derneği

Yönetim Yeri: Osmanağa Mah. Osmercık Sok. No: 9 Kat: 4/20
Betül Han Kadıköy-İstanbul

Kapak - İç Tasarım: Tuna Yıldırım (Clinart Yayıncılık)

Kapak Fotoğrafı: Berfin Bali

Fotoğraflar: Bahar Gök

Baskı ve Cilt:

Şahin Ozalit ve Büro Gereçleri Tic. Ltd. Şti.

Adres: Atakan Sok. No: 2 Mecidiyeköy-İSTANBUL

Kadın İşçi Dayanışma Derneği
www.kadinisci.org

Almanya Federal Cumhuriyeti, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı tarafından sağlanan finansmanla Rosa Luxemburg Stiftung tarafından desteklenmiştir. Bu yayın veya bölümleri, asıl kaynağa uygun şekilde referans sağlanması koşuluyla başkaları tarafından ücretsiz olarak kullanılabilir.

Sorumluluk reddi:

Bu yayının içeriği tamamen Kadın İşçi Dayanışma Derneği'nin sorumluluğundadır ve mutlak olarak RLS'un konumunu yansıtmayabilir.

**ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG**

İçindekiler

Giriş	5
1. Depremden Etkilenen Kentlerde	
Kadın Emeginin Genel Durumu	9
Kadınların Deprem Öncesinde Emek Deneyimleri	12
Ücretli ve Ücretsiz Emegın Uzun Mesailerini.....	14
Baskı ve Kontrol Araçları: Kötü Muamele, Taciz, Ahlak	19
Çalışan Kadınlar için Düşük Ücretler ve Normalleşen Sigortasızlık.....	22
2. Deprem Sonrası Kadınların Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılcında	
İstihdam Deneyimleri	33
“Ev”i Yeniden Kurmak:	
Çadır ve Konteynerlerde Kadın Emegi	34
Ücretli İşlerden Çekilen Kadınlar	42
Güvencesizlikten İşsizliğe, İşsizlikten daha Güvencesiz Çalışmaya:	
Deprem Sonrası Kadınların Ücretli Çalışma Koşulları	45
Sonuç ve Politika Önerileri	57

Teşekkür

Kadınların birincil deneyimlerinden hareketle bölgede, deprem öncesi ve sonrasında ücretli-ücretsiz kadın emek sömürüsünün görünümünü ve geçirdiği dönüşümü ele alan elinizdeki çalışmanın, bu alanda yapılan en geniş kapsamlı araştırmalardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Raporun hazırlanmasında, pek çok insanın emeği geçti. Yaşamlarını henüz organize etmeden, o kaos ortamında çadırlarda, konteyner kentlerde ücretli emek hikâyelerini bizimle paylaşan kadınlara, onlara ulaşmamızı sağlayan Afet İçin Feminist Dayanışma Defne Kadın Kooperatifi, Kıryama Kadın Dayanışması, Rimmek Kadın Kooperatifi, Serinyol Elele Derneği (SEDYAD), KADAV, Hatay Deprem Dayanışması, Pir Sultan Abdal Kültür ve Dayanışma Derneği (PSAKD), Sosyalist Meclisler Federasyonu (SMF), Yeşil Sol Parti Malatya İl Örgütü, BİRTEKSEN, Sağlık Emekçileri Sendikası (SES), UMUT-SEN gibi dernek, kooperatif, sendika ve siyasi partilere çok çok teşekkür ediyoruz. Bu tür bir yardım ve destek olmadan çalışmamızı ilerletemezdik.

Söyleşilerin deşifre edilmesinde Seval, Betül, Rahime ve Bahar ortak çalıştılar. Onlara ve araştırma için gerekli maddi koşulları sağlayan Rosa Lüksemburg Vakfı'na da ayrıca teşekkür ediyoruz...

RLS ile yürüttüğümüz faaliyetlerimizin her aşamasında çevirilerimizi yapan, iletişimimizi feminist duyarlılıkla yürüten Bade Başer'e teşekkür ederiz.

Umarız bu araştırma, deprem bölgesinde çeşitli faaliyetler yürüten kurum ve yapıların kadın emeği alanında politika oluşturmalarına katkıda bulunur.

Kadınışçı

Giriş

6 Şubat'ta meydana gelen depremler Türkiye'nin 11 ilinde 13 milyondan fazla insanı etkiledi. On binlerce insan hayatını kaybetti, geriye kalanların ise yaşam koşulları ve alanları büyük çoğunlukla yerle bir oldu. Kentlerin, ilçe ve köylerin bir kısmı fiziki olarak neredeyse yok olmuş durumdayken, daha geniş ölçekte ise depremden geriye kilometrelerce yıkıntı alanları, kalabalık çadır ve konteyner kentler, derme çatma barınaklar ve bütün bu yıkımın arasında yaşamını her vechesiyle tekrar kurmaya çalışan insanlar kaldı. Depremin üstünden haftalar sonra bile bölgede asgari yaşam koşullarının sağlanamaması yani barınma, yiyecek, su/elektrik/tuvalet, hijyen ve diğer temel ihtiyaçların temininde yetersiz kalınması uzunca bir süre depremedelerin gündelik hayatlarını, kısıtlı da olsa yaşam alanlarını yeniden oluşturmasını daha zor hale getirmişti. Depremin üzerinden aylar geçmiş olmasına rağmen her ne kadar bazı asgari ihtiyaçlar kısmen sağlanmış olsa da bu kentlerde yaşayan insanların yaşamsal faaliyetlerini düzenli devam ettirebilecekleri koşullar henüz sağlanmış değil.

Gündelik hayatı yaşanabilir şekilde düzenlemek ve ister sabit bir ev ister geçici bir çadır/konteyner veya baraka olsun içinde yaşayanlarla birlikte hanenin ihtiyaçlarının teminini ve organizasyonunu sağlamak, yeniden yaşanabilir fiziki koşulları oluşturmak gibi sorumlulukların mevcut koşullarda kadınların omuzlarında olduğu düşünüldüğünde, bu işleri sekteye uğratacak her kriz ve yokluk durumu kadınların yükünü ve mesaisini arttırıyor. Dağılmış haneyi ve yıkılmış evi geçici barınma koşullarında yeniden kurmak üzere kadınların yaptığı ev işleri ve bakım emeği mesaisi artık adeta sonu hiç gelmeyen, uç uca devam eden vardiyalara dönüşüyor. Devletin, toplumsal yeniden üretim hizmetlerinden çekilerek, bütün bu sorumlulukları kadının ücretsiz emeğine devretmesi kriz ve afet anlarında onlar için daha ağırlaşmış biçimlerle kendini gösteriyor. Öte yandan, bir afet veya kriz olmaksızın, halihazırda kadınların toplumsal yeniden üretim alanına ilişkin sorumlulukları, çoğunlukla kadınların istihdama katılım kararlarını ve dahil oldukları istihdam biçimlerini belirliyor. Böyle bir afet sonrası ve genel olarak bir kriz dahilinde ise hane içinde artan iş yükleri ve hanenin geçimlik ücrete daha fazla ihtiyaç duyması kadınların ücretli emek alanlarını ve istihdama katılım biçimlerini, kadınları daha kötü koşullarda daha güvencesiz çalışma biçimlerine razı ederek belirliyor. Bu nedenle, kriz ve afet ortamlarında da kadın emeğinin özgül biçimlerini ve sorunlarını ortaya koyabilmek ancak bu iki alanın -toplumsal yeniden üretim emeği ve ücretli eme-

ğin- karşılıklı ilişkisini ve bu ilişkiyi kadınların aleyhine yeniden üreten, yeniden organize eden koşulları da tahlil etmekle mümkün olabilir.

Deprem gibi bir felaket sonrasında kadınların emek gücü süreçlerini inceleyebilmek için depremden etkilenen, mevcut organizasyonu depremin yıkıcılığı ile bozulmuş veya sekteye uğramış bölgeleri devletin sermaye ile iş birliği içinde yeniden yapılandırma eğilimlerini ve bu yapılandırma çerçevesinde meydana gelecek olası dönüşümleri de dikkate almamız gerekiyor. Depremi üzerinden haftalar ve aylar geçtikçe bölgenin yeniden yapılandırılması ve inşa edilmesi doğrultusundaki uygulamalar konuyla alakalı çeşitli bakanlıkların yaptığı açıklamalar ve cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kamuoyuna duyuruldu. Önümüzdeki dönemlerde de bu inşa sürecinin çeşitli katmanları ve nasıl şekilleneceği daha belirgin olarak görülecektir. Öncelikle, burada yeniden inşa süreçlerinden bahsederken bölgede barınma alanlarının, kamu binalarının, işyerlerinin fiziki inşasının yanı sıra bölgedeki toplumsal hayatın ve ilişkilerinin, çalışma hayatının ve sosyal alanların da değişime tabi tutulduğu topyekûn bir dönüşümden bahsedildiğini gözden kaçırmamak gerekir. Hükümet tarafından deprem bölgeleri için “Yeniden İhya ve İnşa” adı verilerek uygulanan süreç salt bir inşaat projesi değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri ve emek sömürüsü ilişkilerini de belirleyecek bir süreç olacaktır.

Felaketler sonrası sunulan bu yeniden yapılanma faaliyetlerine ilişkin olarak, Naomi Klein¹, gerçekleşen doğal afetler sonrası özel sektörün, bu sözde yeniden yapılandırma faaliyetlerine dahil olarak, böylesi büyük ölçekli krizleri doğrudan kâr sağlamak için bir fırsata dönüştürdüklerini ifade ediyor. Elbette, kimse bir doğal felaketin gelip gelmeyeceğini ve gelmesi muhtemel olsa bile ne zaman geleceğini bilemez. Ancak daha sonra kendisini yeniden yapılandırma olarak gösteren uygulamalar, özelleştirmeler, toprakların sermaye lehine bölüşümü, yeni emek rejimlerinin inşası gibi programlar felaketler gerçekleşmeden önce hazırda beklemektedir. Oysa, 6 Şubat depreminden sonra şahit olduğumuz üzere felaketin önlenmesine ilişkin tedbirler ve afetten sonra etkin müdahale stratejileri dahi bu planlar kadar hazır ve uygulanabilir durumda değildir. Bu önceden hesap edilmiş ve serbest piyasa çözümleriyle karakterize olmuş yapılanma planları mevcut eşitsizlikleri kriz anlarında daha da çok sömürmek üzerine kurulur ve mevcut sömürü ilişkilerini ve eşitsizlikleri derinleştirir. Kadınların deprem sonrası derinleşen sömürü ilişkilerini nasıl deneyimlediğini bu raporun ilerleyen kısımlarında inceleyeceğiz. Ancak burada şunu belirtmek

¹ Klein, N., 2015, *Şok Doktrini Felaket Kapitalizminin Yükselişi*, Agora Kitaplığı

gerekir; bu bağlamda devlet eliyle gerçekleştirilen ve sermaye birikiminin hizmetine sunulan yeniden yapılandırmaya ilişkin uygulamaların, hane içindeki bakım ve toplumsal yeniden üretim alanları ile ücretli emek alanlarındaki sömürüyü kadınlar için daha şiddetli hale getirmesi kaçınılmazdır.

Bu nedenlerle, bu araştırmanın geniş anlamda temel amacı deprem gibi bir afet ile oluşan kriz dönemlerinde sunulan politikalar ve yeniden inşa uygulamalarının toplumsal cinsiyet ile karakterize olmuş yönlerini açığa çıkararak, kadınların hem ücretli hem de ücretsiz emeğinin nasıl görünüm alacağını incelemektir. Daha detaylı olarak ise bu araştırma kapsamında 6 Şubat depremleri sonrası ücretli-ücretsiz kadın emeğinin durumunu inceleyerek afetin kadın istihdamını bu kıskaçta nasıl etkilediğini ortaya koymayı, bölgenin yeniden inşa süreçlerinde kadın emeğinin olası görünümünü tartışmayı ve bu süreçlerde kadın emeğine yönelik politikalara dair öneriler ve talepler geliştirmeyi hedefliyoruz. Bu kapsamda, araştırmamız üç bölüme dayanıyor. İlk bölümde, araştırmanın odak noktasını oluşturan illerde deprem öncesi kadınların istihdam durumlarına dair güncel veri ve incelemeleri onların anlatıları ve deneyimleri çerçevesinde sunuyoruz. Böylelikle, bölgedeki afet öncesi mevcut durumun ve kadın emeğine dair sorunların deprem sonrası oluşan koşullar ve uygulamalarla nasıl sonuçlar ortaya çıkardığını ve çıkaracağını bu süreklilik içerisinde tartışmayı amaçlıyoruz. İkinci bölümde ise depremden hemen sonra bölgede yaptığımız saha çalışması ve görüşmelerin bir analizini sunuyoruz. Bu bölümde özellikle, afetin akut dönemi sonrası kadınların ücretli işlere erişimine, halihazırda çalışanların yaşadıkları hak kayıpları ve değişen çalışma koşullarına ilişkin meseleleri, afet koşullarında toplumsal yeniden üretimin ağırlaşmış koşulları ile bir arada değerlendiriyoruz. Son bölümde ise depremden etkilenen illerde süregelen yeniden inşa süreçlerinde kadın emeğinin görünümünü ve sorunlarını ortaya koyuyor ve önümüzdeki dönem için kadın emeği açısından olası gündemleri ve politika önerilerini tartışmaya açıyoruz.

Bu araştırma depremden etkilenen kentler arasında bulunan Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya'da 2023 yılının Nisan, Eylül ve Ekim aylarında gerçekleştirilmiş saha çalışmalarının veri ve gözlemlerine dayanmaktadır. Saha çalışmaları boyunca hem bölgedeki yeniden inşa faaliyetlerinin ilk adımlarına dair ipuçlarını gözlemlemeye çalıştık hem de kadınlarla deprem öncesi ve sonrası yaşam koşulları, hane içi iş yükleri ve ücretli emek alanındaki deneyimlerini aktardıkları yüz yüze görüşmeler gerçekleştirdik. Kadınların çoğuna, bölgede yardım çalışmaları yürüten kurumlar ve sendikalar aracılığıyla ve görüşme yaptığımız kadınlar aracılığıyla ulaştık. Kadınlarla yaptığımız görüşmeleri kadınların istihdamına dair genel bir tablo oluşturması hedefiyle herhangi bir işkolu ile sınırlı

tutmadık. Saha çalışması boyunca 42 kadınla kayıt altına aldığımız yüz yüze görüşmeler ve çadırlarının önünde toplanmış kadınlarla geniş grup görüşmeleri gerçekleştirdik. Bunun dışında depremin yarattığı koşullar veya kadınların çeşitli sebeplerle çekinmeleri nedeniyle kayıt altına alamadığımız onlarca görüşme gerçekleştirdik. Burada sunulan aktarımların hepsi kayıt altına alınmış görüşmelerin aktarımı olmasına rağmen dinlediğimiz diğer kadınların deneyimleri de bölgede kadınların çalışma ve yaşam koşullarını anlamamız açısından bu raporu hazırlarken bize anlatılanların genellemesini yapma olanağı verdi.

Görüşmeleri gerçekleştirdiğimiz kadınlar arasında temizlik işlerinde çalışan kadınlardan tarımda çalışan kadınlara, fabrikada çalışan kadınlardan işsiz kadınlara kadar farklı işkollarında ve farklı istihdam biçimlerinde çalışmış ve bunlar arasında çeşitli zamanlarda geçişler yapmış kadınlar bulunuyor. Kadınların ücretli ve ücretsiz emek deneyimlerini hem deprem öncesi hem de deprem sonrası koşullar çerçevesinde anlayabilmek ve iç içe geçmiş bu emek örüntüsünü yakalayabilmek açısından derinlemesine görüşmeler gerçekleştirdik. Bu rapor Kadın İşçi'nin temel yayın hedefi olan "ücretli-ücretsiz kadın emeğine değer ve görünürlük kazandırmak ve bu konuda politika üretmek" hedefi doğrultusunda bu görüşmelere dair incelemeleri ve duruma dair saptamaları sunuyor. Ayrıca yine Kadın İşçi'nin yayın prensibi olan "kadın işçilerinin sesini, sözünü taşıyarak deneyimlerinin kaydını tutma" sözünü de yerine getirmeyi hedefliyor. Bu nedenle, yöntemsel olarak raporda kadınların seslerine yoğunluklu olarak yer vermeye, aktarımlarının geniş olarak yer almasına ve bu şekilde raporun ana hatlarını oluşturmasına özen gösterdik.

Kadınlara görüşmelerimizin yanı sıra kadın emeğine dair önceki ve mevcut koşulları kavrayabilmek üzere bölgede bulunan sendika, siyasi parti ve emek üzerine çalışma yürüten kurum ve kişilerin yanı sıra deprem sonrası bölgeye gelen ve çalışmalarını hâlâ devam ettiren kurum ve kişilerin gözlemlerine başvurmak üzere kısa görüşmeler gerçekleştirdik.

Saha çalışmasına dair son olarak şunu da belirtmek gerekir; sahada gerçekleştirdiğimiz gözlemler ve görüşmeler bölgede memur olarak çalışan ve/veya maddi olarak başka illere gidebilme koşulu olan kişilerin depremden hemen sonra çoğunlukla yaşadıkları illerden ayrıldıklarını veya ayrılmaya çabaladıklarını gösteriyor. Bu sebeple, saha çalışması boyunca görüşme yapılan kadınların çoğunluğu deprem öncesinde de istihdamın güvencesiz biçimlerinde çalışan ve depremden sonra her ne kadar kısa süreli olarak başka şehirlere gitmiş olsalar da en nihayetinde bu şehirlere geri dönen ve burada hayatlarını devam ettirmek zorunda olan kadınlardan oluşuyor.

1. Depremden Etkilenen Kentlerde Kadın Emeğinin Genel Durumu

Bu rapor temel olarak deprem bölgelerinde depremden sonra gelişen koşullarda kadınların ücretli-ücretsiz emeğinin görünümüne yer vermeyi amaç edinmiş olsa da bölgedeki kadın istihdamı biçimlerine dair daha kavrayıcı bir bakış sunmak ancak kadın istihdamının yapısını deprem öncesinden bugüne taşıyan koşullara dair verilerin ve izlenimlerin ışığında ortaya koyarak mümkün olabilir. Bu veri ve izlenimlerden de anlaşılacağı üzere deprem bölgesindeki kadın istihdamı yoğunluklu olarak asgari ücret, güvencesizlik ve sigortasızlıkla karakterize olmuştur. Bunun yanı sıra halihazırda kadınların istihdam içindeki oranları oldukça düşüktür. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2023 Mart ayında yayınlanan 2022 İşgücü İstatistikleri²'ne² göre Hatay ve Kahramanmaraş'ın içinde bulunduğu TR63³ bölgesinde kadın istihdamı oranı yüzde 20,7, Malatya'nın içinde bulunduğu TRB1⁴ bölgesinde ise kadın istihdamı oranı yüzde 25'tir. TÜİK'in yine aynı yılı kapsayan verisine göre işgücüne dahil olamama nedenleri tüm bölgelerde erkekler için en çok eğitim/öğretim iken kadınlar için işgücüne katılmamanın en yaygın nedeni ev işleriyle meşgul olmak. İstatistiklere göre bu sayılar deprem bölgesindeki kadınlar için de benzer şekilde geçerli görünüyor.⁵

Genel-İş Sendikası Emek Araştırma (EMAR) Dairesi tarafından hazırlanan ve 2023 Mart ayında sunulan Kadın Emeği Raporu⁶, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden faydalanılarak depremden etkilenen bazı illerde kadın emeğinin istatistiksel verilerini paylaşmaktadır. Bu rapor, deprem bölgesindeki illerde kadın istihdamının deprem öncesi verilerini sunarak deprem sonrası dönemde kadın istihdamının ciddi bir şekilde düşeceğini öngörmektedir. TÜİK 2021 verilerinden yola çıkarak hesaplanan rakamlara göre deprem bölgesindeki illere genel bir bakış ile bölgedeki toplam istihdamın yalnızca yüzde 25,6'sını kadınlar oluşturmakta,

² TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2022, Tablo-1 İstatistikî bölge birimleri sınıflaması 2. Düzeye (26 bölge) göre işgücü durumu, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%202022%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir%20C3%B6nceki,ise%20%35%2C1%20oldu.>

³ TR63 bölgesi Hatay, Kahramanmaraş ve Osmaniye illerini kapsamaktadır.

⁴ TRB1 bölgesi Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli illerini kapsamaktadır.

⁵ TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2022, İşgücüne dahil olmama nedenleri (Düzey 2), <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%202022%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir%20C3%B6nceki,ise%20%35%2C1%20oldu.>

⁶ EMAR, *Kadın Emeği Raporu*, 7 Mart 2023 www.cloudsdomain.com/uploads/dosya/47833.pdf

İstihdam edilen kadınların ise yarısından fazlası kayıt dışı ve sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştırılmaktadır. Yine bu veriler ışığında rapor deprem bölgesinde yaşayan kadınların işsizlik oranının ülke genelindeki kadınların işsizlik oranından daha yüksek olduğunu ortaya koyuyor. Rapora göre toplam kadın işsizliğinin yaklaşık yüzde 10'unu deprem bölgesinde yaşayan kadın işsizler oluşturuyor.

İstihdamının kısıtlı ve çoğunlukla güvencesiz olduğu koşullarda kadınlar güvenceli istihdamdan doğan birçok haktan faydalanamıyor. EMAR raporunun gösterdiği veriler aynı zamandan depremden hemen sonra ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) kapsamında sunulan kısa çalışma ödeneği ve işsizlik sigortası fonu nakdi ücret desteği gibi olanaklardan kadınların yüksek oranlarda mahrum kaldığını gösteriyor. Çoğunlukla kısa süreli sözleşmeli işlerde çalışan kadınlar, kısa çalışma ödeneğini almanın şartlarını karşılayamıyor. Bunun yanı sıra verilerin gösterdiği üzere yoğunluklu olarak sigortasız koşullarda çalışmış olan kadınlar için bu iki sosyal destek kalemi geçersiz durumda kalıyor. Bölgede çoğunlukla eğreti, güvencesiz, esnek koşullarda çalışan, güvenceli istihdamda yer bulamadığı için haklarından mahrum kalan ve güvenceli istihdama katılmada zorluklar yaşayan kadınların, depremin mevcut koşulları ağırlaştırmış biçimde açığa çıkarması ve sömürü koşullarını pekiştirmiş olması itibariyle güvenceli emeğe ulaşma olanaklarının daha da kısıtlanacağını söyleyebiliriz.

Bunu destekleyecek verileri Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın (TEPAV), Temmuz 2023 verileri ışığında yayınladığı *İstihdam İzleme Bülteni*'nde⁷ de takip edebiliriz. Bu bültenin verilerine göre Afet bölgesindeki 7 il başta olmak üzere çalışan kadınların oranındaki azalma genel eğiminin üzerinde kaldı. İller itibariyle sigortalı ücretli çalışan kadın sayısının yıllık oransal değişimine baktığımızda bizim araştırmamıza da konu olan üç ilin (Hatay, Malatya, Kahramanmaraş) kadın istihdamının en çok daraldığı 10 ilin içinde olduğunu görüyoruz. Sigortalı ücretli çalışan kadınların oransal olarak en çok azaldığı iller arasında yüzde 34,8 daralmayla Hatay, yüzde 31 daralmayla Kahramanmaraş ve yüzde 27,2 daralmayla Malatya yer alıyor. Kadın istihdamının yıllık değişimine sayısal olarak baktığımızda ise Türkiye genelinde kadın istihdamında en çok düşüşün gerçekleştiği 3 il araştırmamıza da konu olan Hatay, Malatya ve Kahramanmaraş olarak görülüyor. Kadın istihdamı yıl bazında sayısal olarak Hatay'da 17 bin 889, Kahramanmaraş'ta 11 bin 192, Malatya'da ise 8 bin 551 kişi azalmıştır. TEPAV'ın Ağustos 2023 *İstihdam İzleme Bülteni*'ne⁸ baktığımızda ise

⁷ TEPAV, *İstihdam İzleme Bülteni* – Temmuz 2023, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1698898818-9.TEPAV_istihdam_izleme_Bulteni_Temmuz_2023docx.pdf

⁸ TEPAV, *İstihdam İzleme Bülteni* – Ağustos 2023, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1701761410-8.TEPAV_istihdam_izleme_Bulteni_Agustos.pdf

yıllık olarak Türkiye genelinde kadın istihdamında en çok düşüşün gerçekleştiği illerin ilk üçünü yine Hatay, Kahramanmaraş ve Malatya oluşturmaktadır. Bu kez kadın istihdamındaki düşüşün sayısal yansıması Hatay'da 15 bin 729, Kahramanmaraş'ta 7 bin 269, Malatya'da ise 8 bin 625 olarak görülmektedir. Bu veriler ve yaptığımız görüşmeler bölgede özellikle güvenceli, sigortalı çalışma imkânlarının kadınlar için daha da azaldığını ve azalacağını, kadınların daha da düşük ücretlere mecbur bırakılacaklarını söyleyebiliriz. Bunun ve bölgedeki kadın istihdamındaki dalgalanma ve değişimlerin ipuçlarını daha sonraki bölümlerde depremden sonra oluşan koşullara dair kadınların kendi deneyimlerinde de detaylı olarak takip edeceğiz.

Deprem bölgesinde görüşme gerçekleştirdiğimiz kadınların çoğunluğu şimdiye kadar çalıştıkları işlerde aldıkları ücretlerin asgari ücret veya asgari ücretin altında olduğunu beyan ettiler. Kadınlar için asgari ücret burada neredeyse çoğu kadın için olabilecek en iyi ücret haline gelmiş görünüyor. Raporun ilerleyen kısımlarında kadınların aktarımlarından da anlayacağımız üzere asgari ücretin veya asgari ücretin altında kalan ücretlerin özellikle kadınlar için yaygın ücret haline gelmesi sadece işçi kadınlar için değil beyaz yakalı çalışan kadınlar için de geçerli görünüyor. Türkiye geneline dair bir veri olsa da bu noktada Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi (DİSK-AR) tarafından 1 Aralık 2023'te sunulan ve 2022 verilerini içeren *Asgari Ücret Araştırması Raporu* önemli veriler sunuyor. Araştırmanın verileri, kadınların büyük çoğunluğunun asgari ücret veya asgari ücrete yakın ücretlerle çalıştığını, kayıt dışı istidamın büyük çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu ve kayıt dışı çalışan kadınların da yine çok büyük bir bölümünün asgari ücretin altında ücretlere çalıştırıldıklarını gösteriyor. DİSK-AR'ın verilerine göre kadın çalışanların yüzde 61,4'ü asgari ücretin yüzde 20 fazlası ve altı ücretler ile çalışıyor. Asgari ücretin altında ücret alan kadınların oranı yüzde 41,2 iken bu oran genele bakıldığında yüzde 33,8. Rapor, özel sektörde çalışan kadınların çok daha büyük bir ücret eşitsizliğiyle karşı karşıya olduğunu ve özel sektördeki kadınların yüzde 54,5'inin asgari ücretin altında çalıştığını söylüyor. Aynı zamanda, özel sektörde asgari ücretin yüzde 20 fazlası ve altında çalışan kadınların oranı yüzde 80,7'ye çıkmış durumda. Bunların yanı sıra kayıt dışı çalışan kadınların yüzde 90'ından fazlası asgari ücretin altında bir ücretle çalışırken ve kayıt dışı çalışan kadınların tamamına yakını en fazla asgari ücret ve civarı ücretlere erişebiliyorlar. Deprem bölgelerine ilişkin yaptığımız görüşmeler her ne kadar sayısal anlamda sınırlı olsa da bölgedeki gözlemlerimiz ve kadınların aktarımları DİSK-AR'ın verilerini teyit eder nitelikte. Yine kadınların aktarımlarından ve genel istatistiklerden anlaşılacağı üzere kadınlar için bu ücret koşulları bir yandan yoksulluk ve yoksulluğun getirdiği yüklerle uğraşmak demek. Hanenin asgari ücret ve daha da altında kalan ücretlerle yoksullaşması sonucu evin idaresinde yaşanan krizlerin yükü, evi

daha düşük tüketimle çekip çevirmeye çabalamak, ihtiyaçları yoğun el emeğine başvurarak gidermeye çalışmak, dışarıdan satın alınabilecek veya aslen devletin sağlaması gereken hizmetleri de üstlenmek gibi işlerin artmasıyla genel olarak kadınların omuzuna yükleniyor. Öte yandan bu, kadınların büyük oranda her zaman ulaşılabilecek rezerv işgücü olarak yani güvencesiz ve ucuz işçiler olarak piyasada yer bulmaları anlamına geliyor. İlerleyen bölümlerde kadınların ücret eşitsizliğini ve piyasada ucuz emek gücü olarak görülmelerini hangi biçimlerde deneyimlediklerini ve bunun dinamiklerini aktaracağız.

Kadınların Deprem Öncesinde Emek Deneyimleri

Araştırma kapsamında görüşmeler yaptığımız ve deprem bölgesinde çeşitli yerlerde karşılaştığımız kadınlar depremden önce çoğunlukla hastanelerde, hizmet sektöründe, mevsimlik tarım işlerinde, fabrikalarda, temizlik işlerinde, market/mağazalar/kafe/restoranlarda ve eve parça başı alınan işlerde çalıştıklarını ifade ediyorlar. Yine, görüşme yaptığımız kadınların çoğunluğu asgari ücret veya asgari ücretin altında ücret alabildiklerini, bazen sigortalı bazen sigortasız ama çoğunlukla sigortasız biçimlerde çalıştıklarını aktarıyor. Çevrelerindeki ve ailedeki diğer kadınların da çoğunlukla bu gibi kayıt dışı işlerde çalıştıklarını belirtiyorlar. Gözlemlerimize göre bölgedeki kadın istihdamı yoğunluklu olarak gündelik/mevsimlik, kayıt dışı şekilde güvencesiz, düzensiz, ağır çalışma ve düşük ücret koşullarında çalışan kadınlardan oluşuyor.

Kadınların çalıştığı sektörler, kentlerdeki sanayi yapısı, iş olanakları ve sosyo-ekonomik yapıya bağlı olarak bölgesel ve kent bazlı farklılıklar gösterebiliyor. Burada, bu kentlerdeki üretim biçimlerine ve ekonomik yapılarına ilişkin kısa bir bilgi vermekte fayda var. Malatya yıllardan beri kadınların istihdama katıldığı görece bir sanayi kenti⁹ iken Kahramanmaraş sanayi olmasına rağmen kadınların fabrika işçiliğine yoğunluklu olarak katılmadığı, Hatay ise çoğunlukla tarımsal üretimin baskın olduğu bir kent olagelmiş. Bunlar, günümüzde bu kentlerde kadınların hangi istihdam alanlarında yer aldığını da belirliyor.

⁹ Malatyada gençliğinden itibaren emek hareketinin içinde yer alan ve hâlâ örgütlenme çalışmaları yürüten bir görüşmeci Malatyada istihdamın geçmiş yıllarda kadınlar açısından durumunu şöyle aktarıyor: “Yaşım 53 benim. 13 yaşındayken çok iyi hatırlıyorum yani işte kaç, 80’li yıllar falan 12 Eylül’lü yıllar. O yıllarda bizim köylerimizde çalışan kadın yoktu ama çalışan kadınlar da kaliteli yerlerde gerçekten iyi ücretler alarak çalışıyordu. Örneğin Tekelde bu bölgede çalışan çok vardı. Sümerbank’ta çalışan çok vardı. Şeker fabrikasında çalışan vardı. Hem maaşları da iyiydi. Hani o kadar bol maaş alıyordu ki. Örneğin eğer biri diyelim ki biri Tekelden bir kadınla evlenmişse sanki böyle Almanya’ya gitmiş gibi hissediyordu kendisini, tamam mı? O kadar çok maaş diyorlardı, gerçekten öyle. [...] sosyal haklar da vardı ve tabii bugün öyle değil.”

Görüşmelerden de anlaşılacağı üzere Hatay ve Kahramanmaraş'ta kadınlar sanayi mallarının üretimindeki istihdama yoğunluklu biçimde katılmazken ve çoğunlukla hizmet sektörü, tarımsal üretim ve ev içi işlerde çalışırken, Malatya'da Organize Sanayi Bölgesi'nde (OSB) bulunan çoğu fabrikada kadın işçiler çalışıyor ve kadınlar hizmet sektörü gibi diğer işlerin yanı sıra sanayi mallarının üretiminde de yer alıyor. Bu fabrikalar tekstil, kuruyemiş, gıda, şekerleme, çikolata, ayakkabı fabrikaları, plastik ve metal üretimi yapıyor. Malatya'da OSB'lerde 35 bin dolayında kayıtlı işçi çalışıyor ve bunların yaklaşık yüzde 60'ını kadınlar oluşturuyor. Kayısı paketleme fabrikaları gibi tarıma bağlı sanayi üretiminde ve gıda sektöründe üretim yapan fabrikalarda istihdamın çoğunluğunu kadınlar oluşturuyor. Aynı zamanda tekstil sektörünün kalite kontrol gibi belli başlı departmanları yine kadın istihdamının yoğun görüldüğü yerler. Bunun yanı sıra OSB içindeki fabrikaların bir uzantısı olarak şehirde fason üretim yapan fabrikalar ve işçilerin kayıt dışı çalıştığı küçük tekstil atölyeleri ve bu tekstil atölyeleri için evden parça başı çalışan kadınlar bulunuyor.

Hatay'da ise tablo kadın istihdamı ve istihdamın biçimleri açısından biraz daha farklı. Bu şehirde genel olarak kadınlar için en yoğun ekonomik faaliyeti tarımsal üretim oluşturuyor. Ucuz emek ve kayıt dışılıkla karakterize olmuş tarım sektöründe, kadınlar da çoğunlukla düzensiz tarım işçileri olarak çalışıyor. Tarımsal üretimin her alanında, yani tarlaların ekilmesinden ilaçlanmasına, ürünlerin toplanmasından ve tüketime hazır hale getirilmesine ve paketlemeye kadar her aşamada kadınlar ya başkalarının hesabına ya da evsel üretim çerçevesinde kendi hesaplarına çalışıyor. İklim koşulları nedeniyle neredeyse her mevsim tarımsal üretimde iş mevcut. Kadınlar her ne kadar her mevsim bu işlerde yer bulabilseler de ev içi iş yüklerinin yoğunluğu doğrultusunda işe gidip gitmemeyi seçiyor. Ancak, geçim sıkıntısı çoğu zaman kadınlar için bu seçeneği ortadan kaldıracabiliyor. Ev işi mesaisine eklenen uzun süreli çalışma saatlerine ve düşük ücretlere razı oluyorlar.

Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde görüştüğümüz kadınlar da depremden önce ilçedeki kadınların çoğunlukla mevsimlik olarak tarımda çalıştığını belirtiyor. Bunun dışında, hastanelerde, hizmet sektöründe, tarım işlerinde, tekstil fabrikalarında, temizlik işlerinde, tarhana ve biber fabrikalarında çalışan kadınlar da var. Sanayi üretimi alanında ise ağırlıklı olarak konfeksiyon fabrikaları bulunan Maraş'ta iplik ve kumaş üretimi yapılıyor. Pazarcık ilçesinde un, çuval ve geri dönüşüm fabrikaları var ancak az sayıda kadın sadece çuval fabrikasında iş bulabilmiş. Çuval fabrikasında kadınlar ve erkekler birlikte çalışıyor ancak un fabrikasında sadece erkekler çalışıyor. Burada, fabrikalar çoğunlukla erkeklerin istihdam edildiği alanlar. Kahramanmaraş merkezde görüştüğümüz ve sanayi bölgesi içindeki fabrikalardan birinde çalışan erkek bir işçi, organize sanayi bölgesi içindeki fabrikalarda kadınların çalışmadığını söylüyor. Kadınlar, sürekli farklı tarlalarda veya temizlik için farklı

evlerde devamlı değişen işverenler hesabına çalışıyor.

“Depremden önce evdeydik, temizlik işi olursa gidiyorduk. Mesleği olan zaten mesleğini yapıyor ama genelde temizliğe gidiyor buradaki kadınlar. Tarlaya gidene var. Sarımsak sökmeye zamanı gidiyorlar, çapa zamanı gidiyorlar. Biber olunca bibere gidiyorlar. Maraş salça biberi...” (Kader)

“Deprem öncesinde daha çok temizlik yapıyorduk. Sarımsağa gidiyorduk, sarımsak bittikten sonra bibere gidiyorduk. Biber hemen hemen yarıya gelince bu sefer antepfıstığına gidiyorduk. O da yetmiyordu. [...] Sabah erkenden 5 buçuk 6 gibi kalkıp gidiyorduk tarlaya. 150 lira alıyorduk. Akşam da eve gelip banyomuzu alıyor, çıkınımızı hazırlıyorduk ki ertesi gün işe gidelim. Çalıştığımız da çoluk çocuğumuza gidiyordu. Hep sigortasız çalıştık. Kendimi bildim bileli yani çocukluğumdan beri çalışıyordum. 45 yaşındayım.” (Sevgi)

Ancak kadınlar nerede ve hangi biçimde çalışırlarsa çalışsınlar; çalışma koşulları, ücretleri, sosyal güvence, iş güvencesi ve sigortalılık durumları kadın emeğinin özgül biçimleriyle ve bunun sömürü koşullarıyla şekilleniyor. Kadınların kendi aktarımlarından da anlayacağımız üzere, onların ücretsiz emek alanında şekillenen toplumsal yeniden üretim rolleri, ücretli emek alanındaki çalışma koşullarını da belirliyor böylelikle çeşitli biçimlerde kadınların ezilmesine aracılık ediyor.

Ücretli ve Ücretsiz Emeğin Uzun Mesailer

Malatya’da büyük tekstil firmalarına üretim yapan bir fabrikada çalışan Hatice’nin deneyimi sadece evdeki iş yükünü göz önünde bulundurduğumuzda dahi kadınların ve erkeklerin ücretli emek süreçlerinin farklı ve nasıl eşitsiz biçimde şekillendiğini gösteriyor. Bir erkek eve döndüğünde onu bir sonraki güne hazırlayacak hizmetleri hazır halde bulurken, kadın eve döner dönmez bu hizmetleri de sunmakla mükellef. Bunun yanı sıra işverenlerin fazla mesai beklentisi (ücretli dahi olsa) durumunda ve bu beklenti karşılanmadığında işten çıkarılma riskinin bulunduğu durumlarda kadınlar ya evdeki sorumlulukları dinlenememe pahasına yerine getirmek zorunda kalıyor, ya da buna itiraz ederek “başını belaya sokuyor” ve işten çıkarılma riskiyle karşı karşıya kalıyor.

“Özellikle kadınlar için diyorum, erkek için değil. Erkek evine gidiyor ötünde yemeği, iki dakika çocuğuyla oynuyor, gidiyor kafayı vuruyor yatıyor, sabah kalkıyor kahvaltısı hazır. Benim öyle mi? Sabah kalkıyorum 5 buçukta. Çocuğun birini ilkokula hazırlıyorum, gönderiyorum. Birini kreşe hazırlayıp gönderiyorum. Hepsine ayrı beslenme hazırlıyorum, kendime beslenme hazırlıyorum. Servise biniyorum. Okuldan gelince çocukların yemeğinin hazır olması gerek. Akşam işten eve gelip öbür güne yemek yapıp bırakıyorum. Biz sadece işte yorulmuyoruz ki. [...] Kadın sadece işyeriyle muhatap değil ki. Bir gün müdür geldi, ‘biraz özverili olmanız gerekiyor’ diyor. Bana normalde arkadaşlarım kızıyor-

du artık, sen biraz sus başın beladan çıkmıyor diyorlardı. Ama dayanamıyorum, o kadar saçma sapan konuşuyorlar ki. 'Neyin özverisinden bahsediyorsunuz Murat Bey' dedim. O da müdür yardımcısıydı. 'Daha ne kadar olabiliriz, biz mesaiye kalıyoruz, mesaiden sonra eve gittiğimizde bizi büyük bir sorumluluk bekliyor' dedim. 21.00'dan sonra dinlenecek misin, yemek mi yapacaksın, ya da o akşam o yemeği yapamazsan sabah 4'te kalkıp yapman lazım. Ben kaç tane 3'te 4'te kalkan kadın biliyorum.'" (Hatice)

Uzun çalışma saatleri ev içi sorumluluklarla birleştiğinde uyanık oldukları vakitlerde kendilerine dair başka bir şeylerle ilgilenebilmek bir yana dursun, kadınların uyku ve dinlenme için bile oldukça kısıtlı vakitleri oluyor. Malatya Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunan bir kayısı fabrikasının mutfak bölümünde çalışan Sevim, çalışma koşulları üzerine sohbet ettiğimizde Hatice'nin sözlerini tasdik eder şekilde uzun çalışma saatleri ve ev içi iş yüklerinin arasındaki gerilimin bir gününü nasıl şekillendirdiğini anlatıyor:

"Evden sabah 5.30'da çıkıyorum. 7.00'de işbaşı yapıyoruz. Gene 19.00'da anca evde oluyorum. Sabah 4.40 gibi uyanıyorum. Sabah namazını kılıyorum, üstümü giyiyorum, çocukların kahvaltısını hazırlıyorum öyle çıkıyorum. Akşam bazen 21.00'de bazen 22.00'de öyle yatıyorum. [...] Cumartesi de gidiyorum ama mesai yok. Zaten beni ilk aldığımda da söyledi yani. 'Cumartesi geleceksin sadece Pazar günleri bizde tatil. Kabul ediyorsan.' Kabul ettim de girdim yani. Tekstil gibi değil. Cumartesi günü gittin mi yevmiesini alıyorsun. Ama bu fabrikada öyle değil. Zaten tekstili öyle tercih ediyorlar. Ben olsam ben de giderim. Cumartesi Pazar tatil, bana yeter zaten. Mesela bir gün evde kalıyorum. Bir gün hiçbir iş yapamıyorum. Ne çocuklarıma doğru düzgün bakabiliyorum ne bir temizlik yapabiliyorum. Gece gidiyorum gece geliyorum, bir iş yapamıyorum. Öyle olsa bir gün dinlenirim bir gün de temizliğimi yaparım. [...] Bir Pazar o da zorla. Çocuklarıma bakıyorum, evimi toparlıyorum, yemek yapıyorum." (Sevim)

Bu çalışma koşullarının işveren tarafından meşrulaştırılması da kadınlardan, hane içinde gösterdikleri fedakârlıkların bir benzerini işyerlerinde de göstermeleri beklentisi ile yönlüyor. Yaşamın güvencesiz koşullarında işlerini ve gelirlerini kaybetme endişesi yaşayan kadınlar, çoğunlukla özveri göstermeye razı hale geliyor. Bu durum, özellikle boşanmış ve evin geçim ve çocukların bakım yükünü tamamen üstlenmiş kadınlar için daha yakıcı olarak hissediliyor.

"Ben ilk işe girdiğimde iş kaybetme korkusu vardı. Çünkü ev geçindireceğim benim iki çocuğum var. Ev geçindiren insanlar var. Genellikle yani eşlerinden ayrı olan insanlar mecbur kaldıkları için. İşte ben ilk işe girdiğim zaman diyordum ki yani beni işten çıkartırlar, ben sürekli mesaiye kalıyordum. Ayda 120-130 saat mesai yaptığımı biliyorum. Eve hiç gelmedim yatmadan yatmaya otel gibi kullanıyordum. Yani biri bir şey söylediği zaman mesela müdürümüz olsun

şefimiz bizi işten çıkarır diye biz hep sessiz kaldık. [...] benim derdim ne? İki çocuk okutuyorum ev geçindireyim ben sessiz kalayım mesela ve o yönden de çok eziliyoruz.” (Melike)

Nasil ki haneyi korumak, devamlılığını sağlamak ve buna dair sorumlulukları yerine getirmek toplumsal cinsiyet rolleri açısından kadınlara yükleniyorsa, fabrikanın onlara gelir sağlayacak bir kurum olarak devam edebilmesinin yükü de kadınlara yükleniyor. Fabrika/işyeri de bir “aile” olarak tanımlanarak kadınlara kendiliğinden sorumluluklar yükleniyor. Bu koşullar işveren-işçi-işyeri ayrımlarını silikleştirerek kadınların çalışma koşulları ve genel olarak hayatları üzerinde bir kontrol mekanizması işlevi görüyor. Bu tehditler işverenler tarafından çoğunlukla kadınlara karşı bir baskı, kontrol ve sindirme aracı olarak kullanılıyor ve böylelikle kadınların çalışmaktan doğan bir kısım haklarının zorla rıza üretilerek gasp edilmesi ile sonuçlanıyor.

“Yıllık izin biraz sıkıntılı. Bize yıllık izin vermiyorlar. Hiç kimse istemiyor. Ama ben kendi şahsıma isterim. Çünkü benim çocuklarım küçük. Babamgil de Urfa’da. İzin alıp oraya gitmeyi isterim. Vermiyorlar işte. Benimki zaten çok sıkıntılı. ‘Abla sen olmazsan çay kahveyi kimse yapamaz. Sen hiç yıllık izin isteme’ diyorlar. Ayağımı kırdım. On gün rapor aldım. Onu bile sıkıntı ettiler. ‘Çok kötü değilsen rapor almayaydın, yürüyebiliyordun’ filan dediler. İşte burada sıkıntı ediyorlar. Yemek, çay, kahve yapacak kimse yok diye.” (Sevim)

İşverenin kadınlar üzerinde tehditle rıza üretme mekanizması özellikle mesai saati baskısı üzerinden gerçekleşiyor. Birçok kadın ev içi yüklerinden veya başka nedenlerden mesaiye kalmayı kabul etmediklerinde, iş çerçevesinde tanımlanan sorumluluklarının dışında kalan işleri yapmayı reddettiklerinde veya yasal haklarını talep ettiklerinde fabrika içinde bölüm değiştirme veya işten çıkarılma tehditleriyle karşı karşıya kalıyor. Üstelik bunu, tazminat haklarından mahrum etmeye çalışmak gibi birçok başka hak gaspı da takip ediyor. Bir tekstil firmasında işçi olarak çalışan Melike, beş yıldır boşanmış ve çocuklarının ve annesinin bakımını da üstlenmiş olması nedeniyle mesaiye kalma konusunda isteksizliğini dile getirdiğinden bu tehditlerin işveren tarafından hemen hayata geçirildiğini şöyle anlatıyor:

“ ‘Neden mesaiye kalmıyorsunuz? Biz dara düştüğümüzde bizim yanımızda neden olmuyorsunuz? Sizin başınız sıkıştığında da bizim yanımıza gelmeyin. Eğer mesaiye kalmıyorsanız siz başka bölüme veririz ya da yollarımızı ayırırız, çalışmak istemiyoruz sizinle.’ [diyorlar]. Çalışmak istemiyorum ama kendileri çıkarmıyorlar. Baskı yapıyorlar. Seni her işe veriyorlar. Mesela ben optikçiydim. Optik yapıyordum, kalite yapıyordum, temizleme yapıyordum, beni sallantıya alıyordu, pakete alıyordu. Beni usandırıyorlardı ben kendi isteğimle çıkayım tazminat vermesinler [diye].” (Melike)

Şu an çalışmayan ancak daha önce hizmet sektöründe çeşitli işlerde ve tekstil fabri-

kasında işçi olarak çalışmış olan Hilal, üretim baskısının özellikle kadın işçilere karşı tehdit ve kötü muameleye dönüştüğünü anlatıyor. Üretimden çıkan daha fazla mal, işverenler tarafından kadın işçilere fedakârlık yapmaları gerekliliğini dayatarak oluşturulan baskı pahasına gerçekleştiriliyor.

“Örneğin hani 10 saat mi çalışıyorsun? O 10 saatin içinde normalde standart senin yapman gereken beş yüz tane iş. Adam senden bin tane istiyor. Bin tane çıkaracaksın diyor ve psikolojik baskı uyguluyorlardı. En son çalıştığım iş yeri bunu yapıyordu. Yok işte hadi yaparsınız hadi edersiniz böyle insanları gaza getiriyor, güya çalıştıracak. Hani bu kişinin de bunu yapacak şeyi yoktu gücü kuvveti yoktu çoğunun da. Bu anlamda bizim sıkıntılarımız oluyordu. Mesela mesaiye bizi zaruri bırakıyorlardı. Kalmak istemediğin halde mesaiye zorla bırakıyorlar, psikolojik baskı yapıyorlardı. İşte ‘biz zor durumdayız’. İşte ‘siz bugün iş yerinizi düşünmeseniz iş yeriniz nasıl size yardımcı olacak?’ Bunun gibi hareketler yapıyorlardı. [...] Biz bir aileyiz, aileler birbirlerine yardımcı olur. Onun yanı sıra da şey yapılıyordu mesela ustalar bağırıp çağırıyordu, insanlara hakaret ediyordu.” (Hilal)

Üretim baskısı işçiler için kimi zaman çalışma saatlerinin sabaha kadar uzadığı, karşılığının alınmadığı ve hatta bunun da kadınların işlerini kaybetmemeleri için bir mecburiyete dönüştüğü durumları ortaya çıkarıyor. Malatya’da bir tekstil fabrikasında çalışan ve işyerinden mesai baskısını benzer tehditlerle yaşayan Şerife hem mesai uzunluklarını hem de ücret sorunlarını şu şekilde aktarıyor:

“Valla ben bu yaşında çok sabahladım. 34 sene çalıştım. Sabahlayarak sabah 04.30-05.00’te eve geldiğimi biliyorum. Eve geldiğimde sokaklarda çöpçüler yerleri temizliyordu. O paramız da gitti. Çok mesaimizi yediler. Zorla değil diyorlardı ama kalmak zorundaydık. Bu iş teslim olmazsa zarar ederiz, zarar edersek işinizi kaybedersiniz, deyince mecbur kalıyorduk. Ay sonu da geldi mi eksik verirlerdi ya da hiç vermezlerdi.” (Şerife)

Uzun çalışma saatleri kadınlar için ev içi sorumluluklarının rafa kalkması anlamına gelmiyor. Kadınlar ücretli ve ücretsiz emek alanlarını aynı anda idare etmek zorunda kalıyorlar. Ancak kaçınılmaz olarak uzun mesai saatlerinin ev içi bakım emekleri ve ev içi diğer sorumluluklarla uzlaşamaz, birlikte yapılamaz hale geldiği durumlar kadınlar için istisna değil. Malatya’da bir kreşin sahibi ve müdürü olan Gönül, kreşe çocuklarını bırakan kadınların normal mesai saati bitiminde işyerlerinden çıkmadıkları için gün sonunda çocuklarını almak için dahi yetişemediklerine tanıklık ediyor:

“Bazen çocuk bende [kreşte] kalıyor 08.30’a kadar ben burada çocuk beklediğimi biliyorum. Anne mesaiye kalmış işte biraz daha eline para geçsin. Yani ben bir de üzülüyorum gencecik bir de çocukları 5-6 yaşında olan kadınlar. Hani 30 yaşlarında varmayan kadınlar. [...] özellikle o genç annelerin nasıl canhıraş se-

kilde çalıştıklarını işte bir kredi ödeyeceğiz, kredi kartı bir şeyimizi ödeyeceğiz diye.” (Gönül)

Buna benzer şekilde, daha önce ücretli bir işte çalışmış olan ancak hane içindeki sorumluluklarını yeterince yerine getiremediğini düşünerek bir süre sonra işten ayrılan Hilal de mesai saatlerinin uzunluğunu ve çalışma koşullarının ağırlığını hem kendi yaşadıkları hem de çevresindeki kadınların deneyimleri çerçevesinde değerlendirdiğinde, bunun kadınların çalışmadan çekilmeleriyle sonuçlandığını anlatıyor. Çoğu kadın tükenmiş hissettiği bu uzlaşmaz süreçlerde ücretli emek ve ücretsiz emek alanlarından birini seçmek zorunda kalıyorlar ve ağırlıklı olarak da nihayetinde kendilerine yüklenmiş olan hane içi ücretsiz emek alanını tercih ediyorlar.

“Bir sürü kadın var etrafımızda. Bizim gibi sigortalı çalışma amacıyla gidip bir fabrikada çalışıyorlar mesela. Fabrikada diyorlar 8 saat çalışacaksın. 8 saat oluyor, 10 saat. 10 saat oluyor, 12 saat. 10 saat oluyor, 16 saat. Yani o kadın nasıl ayakta duracak, nasıl duracak, çocuk çoluk çocuğuyla nasıl ilgilenecek ailesiyle, eşile. [...] Bugün mesela fabrikaya gitmemenin en büyük sebebi bu. Eşime zaman ayıramıyorum. Çocuklarıma zaman ayıramıyorum. Aileme zaman ayıramıyorum. Kendime zaman ayıramıyorum. Evime zaman ayıramıyorum. Hani işe gittiğin zaman sanki tek o işmiş gibi davranıyorlar ve tüketiyorlar seni. Bugün çoğu iş yerinden çıkmamın en büyük nedeni de bu. Gittiğim yerde tükendim. Tükettiler bizi.” (Hilal)

Ücretli ve ücretsiz emek alanlarındaki sömürünün giderek derinleştiği ve artık kadınların bu iki alanın kendilerine yüklediği sorumluluklarla başa çıkamadıkları ve kadınlar üzerinde var olan bu iki sömürü alanını uzlaştıramadıkları durumlarda, kadınlar ücretli çalışma hayatından çekilmeyi tercih ediyor. Hanede kadının ve erkeğin çalıştığı durumlarda çocuğun gündüz bakımının sorumluluğu ve organizasyonu yine annede oluyor. İşyeri kreşlerinin çoğu işyerinde mevcut olmayışı, çalışma saatlerinin uzunluğunun kreş veya okul saatleriyle uyuşmaması, erkeklerin bakım emeğinden muaf tutulması ve sosyal bir gereklilik olarak devletin kreş desteği vermeyerek kadınları yüksek kreş ücretlerine mahkûm etmesi, kadınların hem istihdam biçimi ve koşullarını etkiliyor hem de istihdamdan çekilmelerine neden oluyor. Yukarıda da belirttiğimiz üzere, kadınların işgücü piyasasından çekilmelerinin veya geri durmalarının en büyük nedenini ev içi işleri oluşturuyor. Yine TÜİK istatistiklerine baktığımızda ev içi işlerin sorumluluğu neredeyse hiçbir erkek için işgücü piyasasından çekilmelerinin nedenini oluşturmuyor.¹⁰ Hanedeki bu bakım yükleri sebebiyle kadınların bir kısmı daha önceden çalışma hayatında yer alırken

¹⁰ TÜİK İşgücü İstatistikleri, 2022, *İşgücüne dahil olmama nedenleri (Düzey 2)*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=İsgucu-Istatistikleri-2022->

belli dönemlerde istihdamdan uzaklaşıyor. Böylece, kadınlar hem kendilerini görece bağımsızlaştıracak bir gelirden uzaklaşıyor hem de yoksullaşan hanenin geçim yükünü de omuzlamak zorunda kalıyorlar. Öte yandan çok yaygın olmasa da eğer sigortalı işlere girebiliyorlarsa işgücünden çekilme sigortalılık sürelerine yansiyarak gelecekteki emeklilik imkânlarını etkiliyor. Bunun yanı sıra kadınların bir işte uzun süre kalarak deneyim sahibi olma ve yeni iş bulma ihtimallerini düşürüyor. Örneğin Malatya’da yaşayan Sibel, çağrı merkezlerinde çalıştıktan sonra bir teknoloji firmasının e-fatura bölümünde takım lideri pozisyonuna yükselmiş olarak çalışırken çalışma saatlerinin uzunluğu nedeniyle işinden ayrılmak zorunda kalıyor.

“Erken gidiyordum. Geç çıkıyordum. Ve buraya da uzak. Bir saat gidişim, bir saat de gelişim var O da kızımı o zamanlar kreşe veriyordum. Kreş beşte çıkardığı için çocuğu. O yüzden sıkıntı yaşıyoruz. Hani annem de çok yakınımda değil. Oradan çocuğu al, geri eve gel. Saat sekizi buluyor. Ben yedide eve gelebiliyorum. Herkes çıktıktan sonra ben o firmadan çıkabiliyorum. Öyle olunca da çocukta sıkıntı yaşadım. Eşim de tabii o da bana yansınca, yardımcı olmayınca, o da o zamanlar vardiyalı çalışıyor. Şimdi daimî gündüz de. Vardiyalı çalıştığı için de çıkmak zorunda kaldım bu sebepten dolayı. Yoksa ben çok istedim devam etmeyi. Yani eminim daha da iyi yerlere de geldim.” (Sibel)

Baskı ve Kontrol Araçları: Kötü Muamele, Taciz, Ahlak

Çalışan kadınlar bütün bu ücretli ücretsiz mesai yüklerinin ve işten çıkarılma tehditlerinin yanı sıra çoğunlukla kendilerine uygulanan çeşitli baskı araçlarıyla kontrol altında tutulmaya çalışıyor. Bu mekanizmalar onların çalışma süreçlerinde ve hatta işyerinin dışına da yayılarak gündelik hayatlarını zorlaştıran, çeşitli hak gasplarını kolaylaştıran ve kadınları itibarsızlaştıran sonuçlar doğuruyor. Bu baskı araçları kadınları “ehlileştirmek” ve yaşadıkları sorunlara karşı sessiz kalmalarını sağlamak amacıyla hem işverenler tarafından hem de birlikte çalıştıkları erkekler tarafından kullanılıyor. Kadınların aileleri ve yaşadıkları çevreden gördükleri ahlaki baskıların yanı sıra işverenler de ahlaki normları kadın çalışanları kontrol etmek, sessizleştirmek ve karşı çıkamaz hale getirmek için kullanmakta çekince göstermiyor. Fabrikada işçi olarak çalışan Saliha bu baskıyı şu şekilde anlatıyor:

“Mesela ben bir iki giyiniş çarşıya gideceğim. ‘Sen nereye gidiyorsun, erkeklerle mi buluşmaya gidiyorsun, seni babana söyleyeceğim’ dediler. Sana ne, seni ilgilendirmez, söyle. Yani ben süslendim diye ‘seni babana söyleyeceğim, erkeklerle buluşmaya gidiyorsun.’ Bu seni ilgilendirmez ki. Bunu çok yapıyorlar. Yapan müdür yardımcısı. ‘Aramızdaki samimiyetten’ diyor. Ben senle samimi değilim ki sen bana bunu yapıyorsun. Tehdit ederek konuşuyor. İster erkeklerle buluşurum ister arkadaşım. Bu seni hiç ilgilendirmez. Kuzenimin babasıyla araları çok iyi, kuzenim bir şey yapsa arayıp hemen söylüyorlar. Kız da böyle arada

kalıyor. Benim babamı aramadılar daha. Böyle konularda erkekleri kullanarak kızları manipüle ediyorlar.” (Saliha)

Bunun yanı sıra işyerlerinde kadınlar erkeklere göre şefleri, ustaları, dayıbaşları, yöneticiler ve işverenler tarafından daha yoğun şekilde kötü muameleyle maruz bırakılıyorlar. Özellikle işyerinde yaşanan sorunlara, hak ihlal ve gasplarına karşı sesini çıkaran kadınlar kötü muamele ile baskı altına alınmaya çalışılıyor. Bunun mümkün olmadığı durumlarda ise her türlü haktan mahrum kalacak şekilde işten çıkarılıyorlar.

“Kadınlara yönelik şey var mesela, fabrika ortamında usta bir tane erkeğe karışamaz, laf söyleyemez. Ama kadına çatır çatır lafları söyler, saydırır. [...] Erkeklerle bağırılmaz çalıştığım yerde. [...] Çünkü kadın sesini çıkartamıyor. Kadın da ‘ben buradan çıkarsam beni başka bir yere almazlar’ diye düşünüyor. Bunu çok gördüm. Dişini çıkarsan, tırnağını göstersen bile bir süre sonra seni bastırmaya, manipüle etmeye çalışıyorlar. Güçlü duran kadını bile ezmeye çalışıyor, üstüne yürüyorlar ki vazgeçsinler. Bunu çok yapıyorlar. [...] Kadınlar baş edemiyorlar. Çoğunlukla işyerini terk etmek zorunda kalıyorlar. Haklarını bilen bir insan bunu tolere etmiyor. Tanık olduklarım için söylüyorum. Tazminat haklarını vermeden çıkarmaya çalışıyorlar. Yani o kadını bezdirmeye çalışıyorlar ki kadın kendi çıksın. Hak mak vermesinler.” (Saliha)

Bu tarz kötü muamelelerin yanı sıra, kadınlar işyerlerinde tacizin de çok yaygın olduğunu belirtiyor. Çeşitli sektörlerde farklı işkollarında çalışan kadınlar çeşitli tacizlere uğradıklarını veya taciz korkusuyla çalıştıklarını ifade ediyorlar. İşyerlerindeki taciz genel olarak kadınlara daha büyük baskı ve tehdit olarak geri dönüyor. Bu tacizlere karşılık vermeyen veya ses çıkaran kadınlar yer değiştirme, başka işler yükleme ve işten atılma gibi tehditlerle karşı karşıya kalıyor. Gıda mühendisi olan Vahide, çalıştığı yerlerde hem kendisinin hem de başka kadınların yoğun şekilde tacize maruz kaldığını ancak tacizin cezasının da kadınlara yüklendiğini ifade ediyor.

“Genel olarak ve artık Malatya’da kadınlara taciz çok fazla. İşçisinden müdürüne, müdüründen mühendisine taciz olayı çok yoğun. Sanki kadını da satın almış gibi davranıyorlar. Bursa’da bunu yaşamadım ama burada çok yaşadım. Bekârken de yaşadım. Evliyken de yaşadım. ‘Bugün çok güzel olmuşsunuz. Bir gün kahve içelim mi?’ Ben seninle bu işte çalışıyorsam sen bana bu tür tekliflerle gelemezsin. Ben senin arkadaşım değilim, dostun değilim. Bana gece yarısı mesaj atamazsın. Haksız mıyım? Ve bu Malatya’da aşırı derecede çok ve diğer gün senin işten ayrılman için her şeyi yapıyorlar. Kabul etmedin mi diğer gün ‘sen bu işi yapamıyorsun. Sen bu işi beceremiyorsun. Sen çok fazla para istiyorsun’ diyorlar. İşten ayrılman için hemen her türlü zorluğu çıkarıyorlar. Satın alıyorlar bizi sanki. Kadınlar da kocam duymasın diye çırpınıyor. İki kişiye yapıldığını gördüm. Birinin ağlayarak, diğer kadına da çok fazla iş yükü yüklenerek

istifa ettirildiğini gördüm. Diğer gün hemen başka bir işe veriyorlar. Diyor ki 'sen yarın şuraya git, yemek dağıt'. Kadın da diyor ki 'ben önceden konuşmuş-tum, buraya gidemem. Benim çocuğum şu saatte okuldan çıkıyor'. 'Beğenmi-yorsan işten çık' diyor. İstifası önüne konuluyor. Hadi ben bu iş yerinden kendi isteğimle ayrıldım. Hiçbir hak talep etmiyorum diye İŞKUR'a yazı yollayacak ya, o şekilde işten çıkarıyor." (Vahide)

Doğrudan cinsel tacizi deneyimlemeseler dahi çalışan kadınlar olası taciz durumu için de tetikte davranmak zorunda kalıyorlar. Bir kahve firmasının satış temsilcisi olarak bulunduğu şehirdeki kahve satıcılarını gezen Nazlı, olası cinsel taciz ihtimal-leriyle nasıl mücadele ettiğini şöyle anlatıyor:

"Şöyle, [tacize] meylini fark ettiğin an zaten 'abi ya' falan diye giriyorsun. Hani önünü kapatman gerekiyor ya da işte çocuktan giriyorsun ya da boşandığını kimseye söylemediğim için eşten giriyorsun ya da işte kendi kendime telefonu-mu çaldırıyorum 'efendim hayatım' falan yapıyorum önünü kapatıyorum. [Evlı gibi] davranmak zorundasın." (Nazlı)

Öte yandan, Covid-19 salgını sürecinde olduğu gibi Olağanüstü Hal çerçevesinde işten çıkarmaların yasaklandığı durumlarda dahi belirli beklentileri yerine getirmeyen kadınlar için işverenler ve ustalar erkek işçilerle iş birliği yaparak "ahlaksız davranış" icat edebiliyorlar. Böylece İş Kanunu uyarınca işten çıkarmaların istisnası olan ve "ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller" için fesih hakkı tanıyan Kod-29 ve daha sonra bunun yerine geçen maddeler sayesinde, iş feshini kısıtlayan hallerde dahi kadın işçileri kolaylıkla işten çıkarabiliyorlar.

"Ben öncesinde cilt bakım uzmanıydım. Covid döneminde girdim Baykan'a. Kaliteciyim ben. Oraya girdiğin zaman şeflerin, ustaların, müdürün, patronun tutumu o kadar iğreti, kötü ki. Yani seni mal olarak görüyor. Kızımın 41 derece ateşi olduğunda bir hafta mesaide kalıp eve gitmediğimi biliyorum. Cumartesi gününe izin istediğimi, ustanın vermediğini biliyorum. Ben biraz kavgacı, hak-kımı arayan biriydim. Öyle kavga, gürültü iznimizi alabiliyorduk. Böyle şeyler çok yaşanıyor işyerinde. Hastaneye gitmek bile lükstü. Hele de bir kadın için. O insanlar çalışıyor, akşam eve geliyor, yemekti, çocuktu, ev haliydi vs. O ka-dınlar çok yoruluyor. Üstelik zorunlu mesaiye de tabi tutuyorlar işçileri. Hani çalışmadıkları taktirde baya açık ve net ekmeğiyle oynuyorlar işçilerin. Sıkıştırıyorlar, iftira atıyorlar mesela. Özellikle kadınlara. Namusla ilgili iftara atıyor-lar. En basitinden bir erkekle oturmuş ya da konuşmuş olsun, masada bir şey paylaşıp yemiş olsun, ki kalabalık ortam kimse kimseden ayrı oturacak değil, ki zaten kadın-erkek karışık çalıştığım bir işyeri. Beraber oturmak zorundasın, beraber gidip geliyorsun. Beraber çalışıyorsun. Hele de erkeklerin bu rahatlığı beni çileden çıkarıyor. Bunu kullanıyorlar yani. Ustalar erkeklere git onun yanı-na otur diyor, sonra resim çekiyorlar. Bu bile yapıyor yani. Kadınlar hakkında dedikodu çıkarılıyor. Bir dönem içinde 6 kadının namustan dolayı çıkarıldığını

biliyorum. Çıkarmak istiyor, bahane ne, bu. Gerekçesi ahlakdışı davranış oluyor, Kod-29'dan çıkarıyor.” (Hatice)

Kod-29¹¹, iş feshinin kısıtlandığı olağanüstü hal dönemlerinde işverenler tarafından işten çıkarmalar için daha sık kullanılır hale geldi. DİSK-AR tarafından CİMER başvurusu ile SGK'dan elde edilen verilere göre 2020 yılında 176 bin 662 işçi Kod-29 nedeniyle işten çıkarıldı.¹² İşçiler ve sendikalar, Kod-29'un işverenler tarafından işçilere karşı bir silaha dönüştüğünü ve suistimale çok açık bir uygulama olduğunu belirtiyor. Üstelik bu uygulamanın sonuçları işçiler için sadece işsiz kalmanın da ötesinde. Kod-29 ile işten çıkarılan bir işçi işsizlik maaşından ve kısa çalışma ödeneğinden faydalanamıyor. Kod-29 ile işten çıkarılmanın kadınlar için yarattığı sonuçlar daha ağır olabiliyor. “Ahlakdışı davranışları” içeren Kod-29 gibi uygulamalar kadınların sadece iş yerlerinde değil sosyal çevrelerinde de damgalanmalarına, namussuzluk yapmadıklarını ispat etme çabasına girmelerine hatta bu şekilde damgalanma endişesi ile iş yerinde tacize ses çıkaramamalarına neden oluyor.¹³ Depremden sonra da depremden etkilenen illeri kapsayacak şekilde ilan edilen Olağanüstü Hal kapsamında bu uygulama devam edecek ve kadın işçiler açısından aynı sonuçları doğuracak.

Çalışan Kadınlar için Düşük Ücretler ve Normalleşen Sigortasızlık

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, kadınların çalışma deneyimlerine baktığımızda ücretler konusunda da belirgin bir eşitsizlikle karşı karşıya olduğumuz görülüyor. Genel olarak ekonomik koşullardan, enflasyon oranları ile ücretlerin arasındaki makas aralığının halihazırda açılmış olması, asgari ücretin bu oranların çok altında kalması elbette tüm ücretli çalışanlar için büyük bir sorun olarak ortada duruyor. Kadınlar için buna bir de ücretlerdeki cinsiyete dayalı eşitsizlik de ekleniyor. Yukarıda da paylaştığımız istatistikî veriler çerçevesinde DİSK-AR'ın araştırmasının da ortaya koyduğu üzere, kadınların çoğunluğu asgari ücret veya civarı ücretlere çalıştırılıyor. Kadınların kayıt dışı çalıştığı durumlarda ise tablo daha da kötü. Kayıt dışı çalışan kadınların neredeyse tamamı asgari ücretin altında ücretlere çalıştırılıyor.

¹¹ 01.04.2021 tarihi 2021-9 sayılı SGK genelgesiyle 29 no'lu bu kod, “işten ayrılış nedenleri” tablosundan çıkarıldı yerine 41 no'lu koddan sonra gelmek üzere 42'den 50'ye kadar 9 yeni kod eklendi. Böylelikle, kodlarda İş Kanunu 25/II'de yer alan her bir ihlal ayrı bir kod haline getirildi. Ancak, işçinin işten çıkarılma nedenlerinin yeni bir düzenlemeyle ayrıştırılmış olması işverenlerin keyfi uygulamalarını ortadan kaldıracak bir sonuç doğurmuyor.

¹² DİSK-AR, Kod-29 Kıyımı Bülteni, 2021, <https://arastirma.disk.org.tr/?p=5458>

¹³ Ekmek ve Gül, 5 Maddede Kod 29 Nedir, Kadınları Nasıl Etkiler? <https://ekmekvegul.net/gundem/5-maddede-kod-29-nedir-isci-kadinlari-nasil-etkiler>

lıyor. Bu, Türkiye geneline yayılmış bir istatistik olsa da yaptığımız görüşmeler ve bölgede edindiğimiz izlenim bu istatistiğin depremden etkilenen ve araştırmamız kapsamına aldığımız illerdeki kadınlar için de oldukça yüksek oranda geçerli olduğu yönündedir. Araştırma kapsamında görüştüğümüz kadınların neredeyse hepsi ya asgari ücretle ya da asgari ücretin altında ücretlerle çalışıyorlardı. Yine görüştüğümüz kadınların bir kısmı yıllarca ücretli işlerde çalışmış olmalarına rağmen ya hayatlarında herhangi bir zamanda sigortaya tabi olmadıklarını ya da zaman zaman sigortalı olup çoğunlukla sigortasız çalıştıklarını ifade ettiler. Sigortalı bir şekilde en azından emekli olacak prim günlerini doldurabilen kadınlar için ise asgari ücret üzerinden yatırılmış sigorta primleri onlara çok düşük emekli aylıkları olarak geri dönüyor. Bu da kadınların emekli olduktan sonra da geçim sıkıntısı ve yoksulluk yaşamalarına veya bundan kaçınmak için emekli maaşlarına ek olarak çeşitli işlerde çalışmalarına neden oluyor.

Araştırmamıza konu olan illerde, ücretlerin en düşük ve sigortasızlığın en yaygın olduğu alanı tarım sektörü ve yevmiyeli işler oluşturuyor. Bu hem mevsimlik tarım işçiliğini kapsıyor hem de tarımsal üretimin uzantısı olan tarım ürünlerinin son ürün olarak fabrikalarda veya evlerde işlenmesini kapsıyor. Bölgede bu işlerde çoğunlukla kadınlar çalışıyor. Özellikle tarım sektöründe mevsimlik işçi olarak çalışan kadınlar oldukça düşük ücretlerle çalışırken, eşdeğer işlerde çalışan erkeklere kadınlardan daha yüksek ücretler veriliyor. Bu işlerde çalışan kadınların yaptığı işler için “kadın yevmiyesi” şeklinde tabir edilen ücretler belirlenmiş bulunuyor.

“Çavuş, yine mandalinaya götüren kişi götürdü beni. O kadar erkeğin içinde tek bayan bendim. Ve gübre attım. Hemke taşıdım. 10 kiloluk hemkeleri. [...] O kadar yoruldu ki. Ama kadın yevmiyesi aldım 200 TL. [...] 300-350 alır erkek. [Niye aynı ücreti almıyoruz diye] sormadık, çünkü kimseye bir şey sorma hakkımız yok. Onların bizi işe götürdüğüne bile şükrediyoruz. Yani o derece düşün.” (Fatma)

Erkeklerin aldıkları ücretlerin daha yüksek olması, genel olarak yaptıkları işlerin araçlara kasaları yükleyip indirme, küfe çekme gibi daha ağır oluşuyla açıklanıyor ancak kadınlar “daha hafif” olduğu söylenen işleri yaparken çalışma esnasında bir yandan da erkeklerin yaptıkları bu “ağır işleri” de yapmak durumunda kaldıklarını söylüyorlar. İhtiyaç olduğunda ve erkeklerin olmadığı veya yetersiz olduğu durumlarda kadınlar kasaların yüklenip indirilmesinden küfe çekmeye kadar bütün işleri yapmasına rağmen erkeklerden daha düşük ücretlere çalıştırılıyorlar.

“Erkekler 150 lira alıyordu fıstıkta biz 100 lira. Erkekler ağaca çıkıyor diye yüksek alıyorlarmış. Aynı işi kadın da yapıyor ama bize yok. [...] Şimdi ben birine desem ki ‘gelin birlik olalım’ öbürü diyor ki ‘sus sus iyidir, en azından çalışyo-

ruz işimizden olmayalım'. O zaman susuyorsun, artık kimseye de niye bu kadar alıyoruz diye soramıyorsun." (Sevgi)

İşin niteliğine göre kadınlar kimi zaman erkeklerden daha ağır işlerde ve daha uzun çalışmalarına rağmen yine de ücret eşitsizliğine maruz kalıyorlar. Malatya'da bir fabrikaya girmeden önce Saliha da tarım işçisi olarak çalıştığı zamanlarda karşılaştığı bu adaletsizlikten bahsediyor:

"Biz erkeklerden daha zor iş yapıyoruz 20-30 TL alıyoruz. Ama erkekler 60-70 TL alıyor. Bu nasıl bir adaletsizlik. Adam sadece ağacı silkeliyor. Sorsan ben de ağacı silkelerim. Bizden fazla alıyorlar işte. Tabii ki adaletsizlik bu. Erkekler bir şey yapmıyordu silkeleyip yerine oturup dinleniyordu. Ama kadınlar topluyor, seriyor, onu yapıyor bunu yapıyor 20 TL yani. Çalıştığım dönem için söylüyorum." (Saliha)

Bu ücret eşitsizliği özellikle tarımsal üretimin devamı olan fabrikalarda da aynı şekilde uygulanıyor. Ancak işyerlerindeki toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik bununla da bitmiyor. Erkeklerle verilen yemek, prim, ulaşım gibi haklardan kadınlar faydalanamadığı gibi, iş yapma hızı, baskısı ve işten çıkarılma tehdidi de işveren tarafından kadınlar üzerinde daha ağır uygulanıyor.

"Kayısı fabrikalarında çoğunluk kadın. Kadına 400-500 TL verip erkeğe 700-800 TL verdiklerini de çok gördüm. Erkek de çok bir şey yapmıyor. Yükleme yapıyor. Ama her günün sonunda ben de yükleme yapıyorum. Ben anlamadım, adam 700-800 alıyor ben 300 alıyorum. Kadın sınırlama yapıyor, islime giriyor, yine biz taşıyıp içine koyuyoruz. Yapmasan hakaret edip işten atarlar. 'Kapı orada canım gidebilirsin', direkt bu. Tolerans bile göstermiyorlar. Kayısı da kadın ve erkek işçiliği arasında çok fark var. Ücret olarak da var. Yemek olarak da. Erkek yemek getirmiyor ama yemek her gün hazırlanıyor. Kadına yemek hazırlamıyorlar. Sen sabah kahvaltını getireceksin, öğlen yemeğini getireceksin. Ama erkeğe sabah kahvaltısı hazırlanıyor, öğlen yemeği de veriliyor işyerinde. Ama günün sonunda benden 3 kat fazla para alıyor. Kayısıda yapılıyor, günlük, yevmiyelik işlerde de yapıyorlar. Erkek her zaman bizden fazla alıyor. Şu da var mesela kayısı fabrikasında: Yıkamada kasaları diziyorsun palete, erkek de paleti alıp götürüyor. En zor işi kadın yapıyor, erkek götürüyor. Ben de götürebilirim transpaletle depoya. En zor işi ben yapıyorum, sen niye o kadar para alıyorsun ki orada? Bir de başımızda 'kızlar çabuk olun, hadi hadi' diyorlar. Nerde bu adalet?" (Saliha)

Mevsimlik tarım işinde işveren ve işçi arasındaki bağlantıyı "çavuş" denilen araçlar kuruyor. Sohbet gerçekleştirdiğimiz aynı aileden bir grup kadın tarla işi olduğu zaman bu araçların kendilerini aradığını ve fiyat pazarlığını da bu çavuşlarla yaptıklarını söylüyorlar. Kadınlar tarlalardaki işlere bu kişinin elinde bulunan potansiyel işçi

listesi üzerinden çağrılıyor ve aile, arkadaş çevrelerini bu listelere dahil edebiliyorlar. Bu araçlar hem işlerde kimin çalışacağını belirliyor hem de kadınların halihazırda düşük olan ücretlerinden ulaşım için kesintiler yapabiliyor.

Mesela bir çavuş oluyor mandalina zamanında. Çavuş bizi götürüyor bu köyde çavuş var. O adamla anlaşmış o götürüp getiriyor. Kira da alıyor 10'ar TL. Mesela 170'e çalışıyorsak 10 TL'sini kira alıyor. 160 TL bize veriyor. Günlük. (Fatma)

Kadınlar, özellikle tarımsal malların işlendiği fabrikalarda çoğunlukla kadınların çalıştığını belirttiler. Tekstil fabrikalarının belli bir yaşın üstündeki kadınları işe alması nedeniyle kadınların bir kısmı düşük ücretli sigortasız ve çalışma koşullarının daha da kötü olduğu bu işyerlerine mahkûm olmuş durumda. Bu fabrikalar aynı zamanda tarım üretimine bağlı olarak mevsimsel çalışmaları nedeniyle, çalışanlar için devamlı bir iş imkânı sunmuyor. İşin mevsimsel olması ve düşük ücretler sunması nedeniyle bu işleri genelde tekstil fabrikalarında çalışabilmek için yaşları tutmayan kadınlar ve öğrenciler tercih ediyor. Sevim de Malatya OSB içinde bulunan bir kayısı fabrikasında çalışıyor ve kadınların bu çerçevedeki deneyimini paylaşıyor:

Mesela 4-5 tane arkadaş vardı buraya çalışmaya geliyorlardı. Onlar depremden sonra çıktılar. Dediler ki 'Biz tekstilde çalışacağız. Tekstilde hem yemek var hem 08.00'de işbaşı yapıyoruz hem de servis bizi geç alıyor kapıdan.' O yüzden kayısidan ayrıldılar. Hem çok uzak hem de çok yorucu. Orada sigortaları var. Yeme içme molaları daha çokmuş. Zaten beğenmeyenler hemen çıkıp tekstile giriyorlar. (Sevim)

Sevim'in de aktardığı üzere, kadınlar herhangi bir şekilde fırsat bulduklarında çalışma koşullarının daha iyi olduğunu düşündükleri tekstil fabrikalarına geçiş yapıyorlar. Kadınlar için çalışma koşullarının iyi olması demek asgari ücret alabilmek, sigortalı olabilmek ve işyerinin yemek vermesi anlamına geliyor. Ancak gıda fabrikaları dışındaki fabrikalarda da özellikle kadınların bir arada çalıştığı fabrika bölümlerinde de onlar aleyhine ücret eşitsizliği ve düşük ücretler geçerli olabiliyor. Daha önce tarımda sektörde çalışmış olan Saliha, daha sonra çalışmaya başladığı tekstil fabrikasındaki benzer duruma işaret ediyor:

"Tekstilde de öyle. Makineci erkeğin primi daha fazla, kadının yok. Kalitecinin yok. Paketin hiç yok. Kadınların olduğu bölümlerde prim kesmek için bahane ararlar. Dikimhanede kesemezler primi çünkü orada kadın erkek birlikte çalışıyor. Kadınlarınkini keserlerse erkeğin neden kesilmiyor diye olay olur." (Saliha)

Görüşmelere katılan kadınlar hangi sektörlerde çalışıyor olurlarsa olsunlar çoğunlukla asgari ücretle, asgari ücretin birkaç yüz TL üstünde veya asgari ücretin altında

ücretlerle çalışıyorlardı. Görüştüğümüz bazı kadınlar ücretli çalışma hayatlarının bütününde asgari ücretin altında ve sigortasız çalışmışlar. Mesleği gıda mühendisi olan ve çeşitli firmalarda mesleği doğrultusunda çalışmış olan görüşmecilerden biri şimdikiye kadar aldığı en yüksek maaşın asgari ücretin ancak 200 TL fazlası olduğunu dile getirdi. Bu çalışma her ne kadar bir genellemeye ulaşmak için çok yeterli olmasa da durumun vahametini anlatabilmek adına, diyebiliriz ki bölgede yaptığımız tüm görüşme ve izlenimler çerçevesinde görüştüğümüz kadınlardan ve çevrelerinden duyduğumuz en yüksek ücret buydu. Asgari ücretle sigortalı çalışabilmiş ve nihayetinde emeklilik hakkını elde etmiş kadınlar için ise primlerin asgari ücret üzerinden yatırılmış olması itibarıyla aldıkları düşük emekli aylıkları mevcut ekonomik koşullarda tek bir kişinin bile aylık masraflarını karşılayamayacak ölçüde az bir rakama tekabül ediyor.

“Hep asgari ücretin altında aldım. Nerden baksan 20 yıl kadar dışarıda günlük işlerde çalıştım. Daha doğrusu düzenli olsa bile günlük alıyordum 200 TL, haftalık da alıyordum ama günlük hep 200 TL. Kafede halen daha yevmiye 200 TL.” (Nurten))

“[Tekstilde] asgari veriyorlardı. Sonra onun da altında kaldık. Şimdi emekliliğim de asgari ücretten oldu. Aylık 7 buçuk.” (Şerife)

Kadınların sigortasız çalıştırdığı kayıt dışı istihdam alanlarında ise denetimin yetersiz olması nedeniyle ağır çalışma koşullarının yanı sıra keyfi ücretlerin belirlendiği, asgari ücrete ulaşmanın mümkün olmadığı alanlar. Çoğu kadının mecburiyetten yaptığı, aksi takdirde başka işlerde çalışma imkânının olmadığı, düşük de olsa haneve bir katkı olarak gireceğini düşündüğü ve bazen de evin tek geçinme kaynağı olan bu işlerde çalışmaya devam ediyorlar.

“Günlükte [yevmiyeli] çalışınca sigortasız olunca patron işçiyi eziyor. Yani normal hakkı 10 bin TL’yken sana yarı fiyatını veriyor. 5 bin TL’sini veriyor. Hani seni zaten mecbur gördüğü için buna gücü yetebiliyor ve seni böyle ezebiliyor. Sen de mecbur kaldığın için.” (Ayşe)

Bu araştırmaya konu olan bölgelerde, kadınlar için asgari ücret neredeyse zaten erişebilecekleri en yüksek ücret, bir hedef ücret olarak görülüyor. Emek piyasasının gittikçe güvencesizleştiği, düşük ücretlere, uzun çalışma saatlerine dayandığı ve sermayenin kasıtlı olarak yarattığı ve depremden etkilenen kentlerin de dahilinde olduğu ucuz emek havzalarında işverenler kadınlara verdikleri asgari ücretleri adeta bir lütuf olarak dayatıyorlar ve daha yüksek ücretlerden kaçınmak için kadınları hazırda bekleyen ucuz yedek iş gücü olarak görüyorlar. Kadınlar ise gündelik hayatın maliyetlerinin her geçen gün artması ve geçim sıkıntısı sebebiyle çoğunlukla bu koşulların çoğuna razı geldiklerini söylüyorlar.

“Kadınların yaşadığı sorunlardan bir tanesi çok az ücret alıyorlar. Asgari ücrete insanları sıkıştırıyorlar. Yani asgari ücret zaten ya 11 bin 400 TL daha ne istiyorsunuz diyorlar. Bir de şunu öğrenmişler. Biz sizin sigortanızı yatırıyoruz 3-4 bin TL. Bedava mı senin maliyetin bana diyor. 16-17 bin TL maliyetin var bana diyor. Ya böyle bir saçmalık var mı? Babanın hayrına mı yapıyorsun? Sanki anormal olan sigortalı olmak.” (Sibel)

“Mesela kaynımın kızı burada üniversite mezunu. İş arıyordu, bulamadı. Hani kaç yere işe başvurduysa iş yok, yani iş bulamıyordu. Part-time işlerde de ücretler düşük veyahut şey yapıyordu mesela hani çok fazla iş, çok az maaş. Kabul ediyorsan bu yani sana sunulan seçenek, hani iş verenin şeyine kalmış, insafına kalmışsın. Mesela ben çok isyan ediyorum. Ya diyorum ki hani sesimizi duyacak bir devlet kurumu yok mu ya? Bunları denetleyecek yani iş veren at koşturuyor ama bunları denetleyen hiç kimse yok mu? Hani bugün devlet diyor ki işte biz denetliyoruz, her yerde diyor, sıkıntı yok, sorun yok diyor. Ondan sonra bizim çoğu hakkımız bugün işverene verilmiş ama iş veren hiçbir şekilde bizim haklarımızı bize vermiyor. Hani seni tehdit ediyor. Çalışıyorsan ücret bu, çalışıyorsan senin sigortan bu, yemeğin bu çalışıyorsan diyor, çalışmıyorsan da aha kapı diyor. Yani seni mecbur kalmışlar ha.” (Hilal)

Çalışma koşullarının kötü ve ağır olması ve ücretlerin düşüklüğü sebebiyle kadınların bir kısmı bu işlerde uzun süre çalışmıyorlar, sık sık iş değiştiriyorlar veya başka ek işler yapmak, geçimlik ücreti tamamlamaya çalışmak zorunda kalıyorlar. Boşanmış, iki çocuğuyla yaşayan ve bir fabrikada işçi olarak çalışan Melike, çocuklarının bakım yükünün ve mesaide harcadığı saatlerin yanı sıra yine emek yoğun işler yaparak ek gelir kaynakları yaratmaya çalışıyor:

“Ben kendi bahçemizde kayısı ile uğraştım. Kendim ek olarak sebze, -kardeşim ekiyor- onu satıyorum öyle. Mesela gün kurusu yapayım, gün kurusu satayım, onun içini çekirdeğini de değerlendireyim, onu satıyorum. Başka bahçede yetişen pırpırım belki siz semizotu dersiniz. Ben onu bile satıyorum yani kendime harçlık çıkarmak için. Mesela bu sene fasulye çok istemişlerdi, dedim seneye Allah nasip ederse fasulye dikeceğim, satacağım. Yani hep bir arayış içindeyim aynen.” (Melike)

Öte yandan, Hilal gibi bazı kadınlar da daha iyi çalışma koşulları bulabilmek umuduyla sıklıkla iş yeri değiştiriyorlar. Çalışma koşullarının kötü olmasının nedenini ise gördüğümüz kadınların da dile getirdiği gibi işyerlerine yapılması gereken denetimlerin, yapılmaması ve yasal düzenlemelerin çalışandan yana değil de işverenin lehine hizmet ediyor olması.

“Sürekli niye girip çıkıyorum. Çünkü haklarımız verilmiyor. Sigortamız düzgün yatmıyor. İş şartları çok ağır olduğu halde ücretlerimiz çok düşük veriliyor. Mesai ücretleri çok düşük oluyor. Bir sürü yerde sürekli maaşlarımız, işte mesai

ücretlerimiz sürekli kesintiye uğruyordu. Bu iş yerlerinde hani eğer ki düzelmezse çıkacağımı zaten belirtiyorum. Düzelmeyi için de işlerden çıkıyorum. [...] Yani hani kimse beni çıkarmadı. Sırf şartlar düzeltilmediği için hani güya devletin kanunları, kuralları, yasaları çerçevesinde çalıştırıyoruz ama hiçbir yasa bizden yana maalesef işlemiyor. Hep patrondan işverenenden yana çalıştığı için çoğu iş yerinden bu yüzden çıkıyordum yani.” (Hilal)

“Bu tekstil olmazsa diğeri olur. Bazı fabrikalarda belli düzeltilmeler oluyor ama bazı yerlerde işçiler çok kötü koşullarda çalışıyorlar. Bir yerden kaçmaya çalışırken daha kötü bir yere gidiyorsun. Bütün tekstil fabrikalarında böyle.” (Saliha)

Nasıl ki asgari ücret ve altı ücretler kadınların istihdamı açısından bölgede bir norm haline gelmişse aynı şekilde sigortasız çalışma da kadınların çalışma koşullarının belirleyeni olmuş. Görüşme yaptığımız kadınların çoğunluğu yıllarca ev dışında çalışmış olmalarına rağmen hiçbir zaman sigorta kapsamında çalışmamışlar veya sigorta primleri yalnız çok kısa süreler için ödenmiş. Çalıştıkları işlerin çoğunlukla düzensiz ve dönemsel olması, zaman zaman çalışma hayatından çekilmek zorunda kalmaları kadınları sosyal güvenceden ve emeklilik haklarından mahrum bırakıyor. Bölgede ev içi gündelik işlere ve bakım işlerine gidenlerin sayısı oldukça yüksek ve bu kadınlar sigortalı bir çalışma biçimiyle hiç tanışmamış olarak yıllarca çalışabiliyor.

“Hiç birimizin [sigortası] yok. Günlük işlerde sigorta yok ki. Sabit bir ev yok zaten. Hep yurtdışındakilerin farklı farklı evleri. Almancıların evi. Yazın, gelmelerinden bir iki hafta önce anahtarları olan akrabaları arıyorlar, söylüyorlar. Sen gidip orayı temizliyorsun. Burada kadınların sigortası yok. Ben beş yıl bir öğretmen çocuğuna baktım. Sigortasız. Asgari ücret değildi. 500-600 TL. 300 TL’den başladım 700 TL’ye geçtiğimde tayini çıktı.” (Tülay)

“Talep etmedik çünkü öyle bir şey yok yani burada.” (Fatma)

Ancak sigortasızlık bölgede neredeyse her sektöre yayılmış durumda. Bölgede özellikle kadınların çalıştıkları alanlarda sigortasız, kayıt dışı çalıştırma oldukça yaygın görünüyor. İşverenler zaman zaman kadınları sigorta sözü ile işe alıp uzun süreler onların haberi dahi olmadan sigortasız çalıştırıyorlar, çeşitli yöntemlerle kadınları oyalıyorlar. İş staj olarak veya deneme süresi olarak göstermek, onları işin biçimini bahane ederek kısa süreli, mevsimlik veya arada birkaç ay boşluk bırakacak şekilde çalıştırmak, birbiri ardına zamanlarda işe giriş çıkış göstermek gibi yöntemler işverenlerin sigortadan kaçınma veya daha az süre ile sigortalı gösterme yöntemleri arasında yer alıyor. Öte yandan, sigorta talep etmek kadınlarda işlerini kaybedecekleri korkusunu da yaratıyor. Mevcut gelirlerinden de mahrum kalmaktan korkan kadınlar sigorta taleplerini dile getiremeyip devamlı olarak sigortasız şekilde çalışmak durumunda kalıyorlar. Birçok sektörde çeşitli işlerde ücretli çalışmış olan Hilal, Şerife ve Gamze sigortasız çalışma deneyimlerini şu şekilde aktarıyorlar:

Mesela ben merdiven temizliğine gidiyordum, ev temizliğine gidiyordum. Bir de şeyde pastanede çalışırken orada sigortasız çalışıyordum. Yani aslında çoğu işim sigortasızdı. Bir güvenliğe gittim, sigortalı çalışıyordum. Fabrikada çalıştım ve özel okulda çalıştım. Ben 3 sene çalıştım. Bir sene sigortam yatmıyordu. Güya devlet güvencesi altındaydı, güya devlet kontrol ediyordu ama sigortamızın yatmadığından haberdar değillerdi yani. İŞKUR'a geç haber verilmişti. İŞKUR da denetlemedi. [...] Part-time çalıştığımız işler oldu orada mesela sigortamız hiç yatırılmadı. [...] Özel okullarda mesela ben çalıştım, dersane özel okul gibi yerlerde. Dokuz aylık bir şey süresi var mesela eğitim süresi. 10 ay 11 ay çalıştırılıyor. Beş ay sigorta yatırılmıyor. Sadece beş ay sigorta yatırılıyor. Orada beş ay da kazanç sağlıyorlar. Veyahut da hadi bugün hadi yarın diyorlar mesela, yatıracağız diyorlar. Bir bakıyorsunuz sigorta bir türlü başlamamış aylar ayları kovalıyor. Mesela ben sigortamı gerçekten yaptırınca kadar belki birçok idareciyle ben kavga etmişim. Onun dışında neresini söyleyeyim? Dediğim gibi fabrikalarda mesela kayısı fabrikaları var. Malatya'da çok var, sigortasız çalıştırıyorlar.” (Hilal)

“Piliç [fabrikası] vardı ikinci organize. Orada çalıştım. Zordu, çok zordu orası. Dört-beş ay çalıştım. Sonra sigortaya gittik, hiç giriş bile yapmamışlar. Helva fabrikasında çalıştım. Orada da dört ay çalıştım. Orda da maaş günü gelince elden veriyorlardı bize. Ustalarınkini bankaya yatırıyorlardı. Sigortamızı yapmadıkları için elden veriyorlarmış.” (Şerife)

“İŞKUR'dan okulda çalıştım. Sonra müdürler işte benden memnun kaldı. ‘Gamze çalışmak ister misin’, seninle devam etmek isterim dedi işte senin maaşını falan aile birliğinden yatıracağız. Sigortalı olarsa tamam dedim, sonra baktım birkaç ay sigorta yapmışlar. Dokuz ay sonra müdür beye böyle olmaz dedim. Denetime geldiklerinde sigortamı işletmeye başladılar. O müdürün hesabına göre denetime gelmeseler kalacaktı.” (Gamze)

Kurumsal bir mağazada satış temsilcisi olarak iş hayatına atılmış olan görüşmecilerimizden biri işverenlerin sigortadan kaçınma biçimlerini ilk etapta firmanın çalışanlarını altı aylık sigortasız bir deneme sürecinden geçirip daha sonrasında sadece bir-iki ay çalıştırıp çıkış vererek ve sonra tekrar deneme süresi altında işe alarak uyguladıklarını anlatıyor. Aslen bu iş yerinde sekiz yıl boyunca çalışmış olmasına rağmen, toplamda ancak iki yıl sigortalı görüldüğünü söylüyor. İşverenlerin kullandığı yöntemlerin başka bir örneğini görüştüğümüz başka bir kadın da dile getiriyor:

“Organize yine mecburen sigorta yapıyorlar. Onu da şöyle yapıyorlar. İŞKUR'a ilan veriyor, seni İŞKUR aracılığıyla alıyor. Altı ay senin sigortamı devlet ödüyor. Ondan sonra senin çıkışını veriyor. Performans düşüklüğü [bahanesi] her yerde var. Malatya'da çok adam harcıyorlar ya.” (Vahide)

Sigortasız işlerde çalışmak demek kadınların ilerleyen yıllarda emekli maaşından ve sosyal sağlık güvencelerinden de mahrum olması anlamına geliyor. Erkekler bir şekilde bu sosyal güvencelere ulaşabilirken ve ileri yaşlarda dahi iş bulma şansları

olurken kadınlar için bu ihtimaller giderek azalıyor. Görüştüğümüz kadınlardan biri olan Gökçe, bu konuyu annesi açısından şu şekilde değerlendiriyor:

“Ben annemden örnek vereyim, annem yıllarca Hatay’da çalıştı. Fabrikada çalıştı ve lokantalarda çalıştı. Hayatı boyunca hiç sigortası olmadı. Doğal olarak emekliliği de olmadı. Annem tek başına yaşayan bir kadın ve işte ekonomik olarak da imkânının belli bir yaştan sonra zaten azaldığı bir dönem. Erkekler hem bağ bahçeyle uğraşırken bir yandan da kartonpiyer, pvc işi falan yapıyorlar. Bunun için mecbur bir şirket kurulduğu için kendilerini kaydettiriyorlar. Sigortalı oluyorlar ya da en kötü BAĞKUR’lu oluyorlar. Ama bizim mahalledeki bütün kadınların, ben bildim bileli çalışan kadınların sigortası yok. Fide yetiştirir, fideyi eker, yetiştirir, toplar, salça yapar. Salça biter zeytin başlar. Zeytin biter vesaire. Yani bu döngü böyle devam eder yıl içinde ama hiçbirinin güvencesi yok tabii ki. O yüzden de buralarda evet böyle bir şey var.” (Gökçe)

Buna dair aktarımlarından, bu bölgede çalışan kadınların sigortasızlığı neredeyse bir norm olarak benimsedikleri anlaşılıyor. Hayatlarının bu safhasına kadar çalıştıkları işler neredeyse hiçbir zaman herhangi bir güvence sunmadığı ve kadınların kayıt dışı ve ucuz emek gücü olarak çalıştırıldıkları bu koşullarda ücretli işi salt o an için geçimlik bir katkı olarak deneyimliyorlar. Bu sebebiyle sigortalı olmak bu biçimlerde çalışan kadınlara tamamen yabancı.

“Kızım dışçinin yanında çalışıyordu sekreterlik yaptı altı yıl boyunca. Asgari ücretin neredeyse yarısına çalıştı sigortasız. Bizim burada para vermiyorlar öyle.” (Didem)

“[Annem] Her gün çalışıyor. 12 saat, sabah 8 akşam 8 çalışıyor. Dokuz bin lira maaş alıyor. Sigortası yok. Hatay’da bu işlerde çalışan kimsede sigorta görmedim ben. Kadınlr böyle çalışıyor daha çok. Erkeklerinki de problemlili ama onlara sigorta yapıyor mesela.” (Merve)

Kadınların bir kısmı çalışma yaşamları boyunca sigortasız çalışmışken, bir diğer kısmı ise ancak zaman zaman sigortalı çalışma şansı yakalamış. Fakat bu kısa süreli sigortalı çalışma durumları kadınlar açısından pek de anlam ifade etmiyor. En nihayetinde çoğu emeklilik için gerekli prim gün sayılarını dolduramadığı için bu haktan faydalanamıyorlar. Bu durum kadınlar açısından ileri yaşlarda yoksulluk ve geçim sıkıntısı gibi önemli sorunları işaret ediyor. Ne yaparlarsa yapsınlar prim gün sayılarını dolduramayacak olan kadınlar, bu kez gönüllü bir biçimde sigortalı olma durumlarından kaçınabiliyorlar. Genel kanı ve mevcut gerçeklik bu kadınların var olan çalıştırılma koşullarında zaten emekli olma şartlarını yerine getiremeyeceğini söylüyor. Bunun farkında olan kadınlar ise işverenin sigorta maliyeti olarak ödeyeceği tutarı en azından “günü kurtarabilmek” için anlaştıkları ücretin üstü olarak talep edebiliyor. Bunun dışında başka etkenler de kadınların sigortalı çalışmaktan kaçınmalarına neden oluyor. Asgari ücretin bir ailenin geçinmesi için yeterli olma-

dığı göz önüne alındığında örneğin özellikle boşanmış kadınlar nafaka haklarından faydalanamadıkları için veya devletin yalnızca hiçbir işte çalışmamak kaydıyla sunduğu sosyal yardımlardan faydalanamadıkları için sigortasız gösterilmeyi kendileri talep edebiliyor. Yani, ücretlerin geçinmek için yetersiz olması, ücretlerin iyileştirilmemesi ve devletin bu duruma müdahale etmediği gibi sosyal sorumluluklarından da kaçınması nedeniyle bu durumlarla karşı karşıya kalan kadınlar da çeşitli hesaplamalar yaparak kolaylıkla sigortalı olmaktan geri durabiliyorlar. Bu durum aynı zamanda kadınlar için sigortalı çalışmayı bir hak olmaktan çıkarıp sigortasız çalışmanın normalleştiği bir zemin hazırlıyor.

“Eskiden çünkü sigorta hatta şeydi birçok yerde çalışırken de hep şey bendeydi, sigorta paramı bana verin. Çünkü şey diyordum nasıl olsa öğretmen olacağım. Buradaki sigortayı ne yapayım diyordum hep. [Evlence] o da olmadı. Şimdi aslında sigortalıydım ama boşandıktan sonra birçok devlet tarafından alınan faydalarım olduğunu öğrendim, bunun için sigortamın olmaması lazım. [...]. Böyle çok kadın var bu arada. Yani şey sigorta priminden, sigorta primini yatırılmasını istemeyen günü kurtarmak için. Sigorta primi yatsa bile yaş 41 yani beş sene sonra bir altı sene sonra zaten işime yaramayacak ki o benim. Zaten toplayamayacağım zaten emekli olamayacağım, ne yaparsan yap olamayacağım yani zaten.” (Nazlı)

Ancak kadınlar sigortasız çalışmış olmanın yakıcı sonuçlarını ileri yaşlarda daha çok deneyimlemeye başlıyor. Senelerce güvencesiz ve sigortasız çalışan kadınlar için ücretli işte çalışmak geçinebilmek için hayat boyu sürdürülecek bir faaliyet olarak var oluyor. Deprem bölgelerindeki kayıt dışı çalışmanın kadınlar arasında ne kadar yaygın olduğunu düşündüğümüzde, bu kadınlar için sigortasız çalışmak “günü kurtarmak” ve “ömürleri yettiğince çalışmak” ikileminde sıkışarak hayatlarını devam ettirmek anlamına geliyor.

“Ben çok erken yaşlarda işe başladım. O zamanlardan sigortam olmuş olsaydı şimdi ayaklarımın üstüne oturmuş olurum. Belki yaşı beklerdim. Yani sonuçta kimseye muhtaç olmazdım. Şimdi ne kadar çabalasam 70 yaşında gibiyim. Güç kalmadı bende. Ama çalışacağım, Allah sağlık verdiği sürece.” (Gamze)

“Dışarıda toplamda hemen hemen 35 yıl. Sigortalı olarak 1800 günüm anca var. O da Pamuk Tekstil’de. 18 yıl dışı, sekiz yıl eczanede. Ama bunların hiçbirinde sigorta yoktu. 80 yaşındayım, 35 yıl dışarıda çalıştım ama 1800 gün sigorta primim var. Bu emekli olmama da yetmiyor. Engellilik durumun var. O şekilde bile emekli olmama yetmiyor. Burada bu yaşlarda kadınların emekliliği yok. O kadar çalıştığım yıllar sadece günü kurtarmak içinmiş. Eşimden kalan bir maaş var 4 bin TL. Onunla yaşamaya çalışıyorum. Aldığım para sadece bu.” (Seda)

Bunun yanı sıra, yıllarca bu şekilde çalışmış olan kadınlar deprem, afet gibi olağanüstü durumlarda kısa çalışma ödeneği, işsizlik sigortası fonu nakdi ücret desteği

gibi olanaklardan da yararlanamıyorlar. Bu olanaklarda faydalanamayan kadınlar böylesi süreçleri daha ağır koşullarda atlatmak zorunda kalıyor. Bu durum, deprem gibi ağır süreçleri maddi anlamda biraz da olsa rahatlatacak imkânlara kadınların erişememesine neden oluyor. Kreş'e çocuklarını bırakan kadınların çalışma deneyimlerini yukarıda da aktaran kreş müdürü, depremden sonra bu duruma dair tanelikliğini ifade ediyor:

“Ben şey de duydum yani birçok insanın o kısa çalışma ödeneklerinden yararlanamadığını. İşte o dediğiniz güvencesiz çalışmalar maaş alınmış ama sigortaları olmamış ya da bilmem ne o da zor oldu onlar için.” (Gönül)

2. Deprem Sonrası Kadınların Ücretli-Ücretsiz Emek Kısılcında İstihdam Deneyimleri

“Bir kadın işe gitmez, işe uyanır”

(Sheila Rowbotham)¹⁴

“Şöyle olacak: boş ormanlık bir yere gideceksin. Sessiz sakın. Çocuk sesi de olmayacak. Ondan sonra hiçbir şey düşünmeyeceksin. Bayanlar için diyorum sadece. Gözünü kapatacağsın, uzanacağsın çimlere, hayal kuracağsın. Beynini boşaltacağsın.”

(Zeynep, Pazarcık Grup Görüşme)

Depremden sonraki dönemde görüşme yaptığımız kadınların büyük çoğunluğu ücretli-ücretsiz emek kısılcında yaşadıkları sorunlara ve kadın emeğinin özgül koşullarında bu ikisi arasındaki gerilimlere ve denge kurma çabalarına değindi. Kadınların anlattıkları hem depremden önceki süreçlerde ücretli ve ücretsiz emek alanlarını ve bunların iç içe geçmiş ilişkisini nasıl yaşadıklarını hem de depremden sonraki koşullarda bunların nasıl süregeldiklerini kapsıyor. Bu bağlamda, bir önceki bölümde aktarılan koşulların hepsinin daha ağırlaşmış biçimlerde depremden sonraki süreçlerde de kadınlar için geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların bir önceki bölümde yer alan anlatılarını şu anın koşulları ve kadınların şu anda da yaşadıkları sorunlar olarak aynı şekilde okuyabiliriz. Üstelik, ücretli emeğe erişimindeki güçlükler, çalışma koşullarının zorlukları, ücretlerin eşitsiz ve yetersiz olması, sigortasız çalışmanın kadınlar arasında yaygın olması gibi kadınların deprem öncesinde yaşadığı sorunlar deprem sonrasındaki koşulları da şekillendirmiş görünüyor. Ücretsiz ev içi emek ekseninde kadınların fazlalaşan bakım yükleri, hayatlarını kolaylaştıracak şekilde organize ettikleri evin yok olması, devletin birçok alanda sosyal sorumluluklarını yerine getirmemesi, deprem bölgelerindeki emek piyasasının giderek daha da güvencesiz, çalışma koşullarının ise daha esnek hale gelmesi, işverenlerin bu koşullarda hak gasplarını daha kolay hayata geçirmesini sağlıyor bu da kadınların hem ücretli hem de ücretsiz emeğinin sömürsünü derinleştiren koşulların ortaya çıkması deprem bölgelerinde kadınların yaşamlarını git gide daha da zor hale getiriyor.

¹⁴ Aktaran Melda Yaman Öztürk, 2022, “Yaşamı Üretmek Bütüncül Bir Feminist Teoriye Doğru” içinde s.14, Dipnot Yayınları

Tüm bunların keşiştiği yerde, hane halkı için çadır ve konteyner ortamlarında ev koşullarını yeniden yaratmaya çalışma yükü, temizlik ihtiyacının artışı, temiz su ve gıdaya ulaşımın güçleşmesi, çocukların ve yaşlıların bakımının çadır koşullarında ağırlaşması, geniş aile ile bir arada yaşamak zorunda kalmak ve bunun getirdiği hane içi sorumlulukları yüklenmek kadınları ücretli bir işe artık daha fazla ihtiyaç duydukları bu süreçte istihdama katılmaktan alıkoyuyor. Halihazırda istihdamda yer alan veya bu süreçte herhangi bir biçimde istihdama katılan kadınlar ise çalışma koşullarının daha da ağırlaştığını, güvencesizleştiğini ve bunun, artan bakım yükü ve ev işleri ile birlikte gündelik hayatlarını daha da zorlaştırdığını aktarıyor. Aynı zamanda kentlerin organizasyonun değişmesi, ulaşımın ciddi bir sorun olarak devam etmesi, şehrin güvenli sayılabilecek alanlarının da kadınlar için güvensiz alanlar haline gelmesi, çadırların ve konteynerların çevresinin güven verici olmaması, geçimlik arazilerin yok olması veya devlet tarafından el konulması gibi değişen koşullar kadınların ücretli ve ücretsiz emek alanlarındaki faaliyet ve sorumluluklarını da ağırlaşan biçimlerde dönüştürmüş görünüyor.

“Ev”i Yeniden Kurmak: Çadır ve Konteynerlerde Kadın Emeği

Hatay’da evinin bahçesine kurduğu çadırın önünde görüştüğümüz bir kadın aynı zamanda tarım işçisi olarak çalışıyor. Sabah 05.00’te uyanıp tarlalara maydanoz ve erik toplama işi için gidiyor ve öğlenden sonra ancak 16.00’da çadıra dönebiliyor. Depremden sonraki süreçte çadır hayatının kendisi için en büyük zorluğunun çadırın ve çevresinin bir türlü düzenlenememesi, devamlı kirlenmesi ve hiçbir şekilde bir düzen tutmaması olarak aktarıyor. Tarladaki işinden eve döndüğünde tüm çabası burayı tekrar bir ev haline getirebilmek. Ancak çadır ortamının geçici ve eğreti koşulları, düzensizliği ve ihtiyaçların temininin sıkıntısı sadece kadınların yüklenmediği hane içindeki işleri fazlasıyla ağırlaştırmış. Çünkü kadınların “yaşamı üreten” emek etkinliklerinin dahilinde ev’i tüm düzeniyle birlikte yeniden üretmek ve korumak bulunuyor. Aktarımları boyunca fiziki olarak ev, kadınlar tarafından sıklıkla bu iş yükleri arasında gündelik hayatlarının düzen kaynağı olarak tanımlanıyor. Kadınlar, yaşamı yeniden üretmenin koşullarını sağlayabilmek için evleri de hangi ortamda olursa olsun yeniden kurma sorumluluğunu üstleniyor.

“Evin içindeyken banyomuz, tuvaletimiz rahattı. Çamaşırımızı yıkıyorduk. Şimdi çadırdayız, çok zor. Çadırkentlere banyo, tuvalet, çamaşır makineleri getirdiler. Önceleri temiz değildi. O yüzden hiç gitmedim. Zaten mahalle arasındaydım diye kendimiz banyo yaptık dışarıya. Şimdi şimdi temizlemeye başlamışlar ama kavgalar oluyor, çamaşırılar temiz yıkanmıyor. Her gün kavga dövüş. Kızma da diyorum. Sakın gitmeyin oralara, giderseniz de biri size dönüp bir şey söyleirse ses etmeyin, geri gelin diye.” (Kader)

“[Yemeği] biz kendimiz yapıyoruz. Yapan yerlerden rahatsız olunca kendimiz yapmaya başladık. Sabahları ekmek almak için gidiyoruz onların yanına bir tek. Başka da yemeklerimizi kendimiz yapıyoruz. [...] Tuvalet banyo sorunu var. Ocak olmadığı için zor oluyor. Küçük tüple yapsan ne kadar yapacan? Elbise yıkamak için makineye gidip atıyoruz ama temiz tutmuyorlar makineyi. Demin biz gittik ki bir tanesi yastık atmış. Sökülmüş, içindeki de hep makinenin içinde geziyor. Affedersin kimi pislikle atıyor pijamasını filan. Kullanamıyorsun. Çaresizlik ne yapalım? İdare ediyoruz.” (Songül)

Erkekler ise bu değişen durumu “kadınlar çadıra geçti iş yapmaktan kurtuldu” şeklinde anlatıyor. Erkeklerin iddiasının aksine, evlerin fiziki olarak yok olması, kadının hane içinde ücretsiz emeğe dayalı sömürsünü ortadan kaldırmak bir yana dersun deprem sonrası barındıkları yerlerde kadınların bu işlerin yeniden organizasyonu yüküyle daha da şiddetlenmiş durumda.

“İnsan çadırda daha çok yoruluyor. Bir çamaşır yıkayacaksın, makinelerin yanına en az 10 kere gidiyoruz. İki-üç saat ayakta kal ki o çamaşır çıksın, kurutmaya at. Getir evde havalandır. En az bir gün akşama kadar sen iki depo çamaşır uğraşıyorsun. Sekiz tane çamaşır makinesi var. İlk başlarda iki taneydi. Sabah gidiyorsun 15.00-16.00’ya kadar oradasın. Deterjanı kendimiz götürüyoruz. Orada kalınca alıyorlar. Kıyafetleri kaybolan mı dersin, yastıkları kaybolan mı? Battaniyesi kaybolanlar oldu. O yüzden gidip akşama kadar başında beklemek zorunda kalıyoruz.” (Songül)

Çadırlarda ve konteynerlerde işlerin hiç bitmediğini, dinlenmek için vakitlerinin olmadığını, hiç boş olamadıklarını anlatıyor kadınlar: “Onu kaldır oraya koy ne bir düzen tutturabiliyorsun ne de bitiyor. Bir elbise arıyorsun, hepsini karıştırıyorsun. Bir kap arıyorsun, hepsini karıştırıyorsun”.

Ancak bu yeniden üretim emeği çadır ve konteyner koşullarında kadınlar için daha da tüketici bir faaliyete dönüşüyor. Normal şartlarda evlerinin düzeninde harcadıkları emeğin çok daha fazlasını yaşanabilir bir düzen kurmak için sarf ediyorlar. Ancak bu eğreti yaşam koşulları kadınların ev içi emekleri açısından adeta “dikiş tutmayan” bir düzenek. Barınma yerlerinin fiziki koşulları mevsim şartlarıyla zorlaştığında veya tahrip olduğunda bunu yeniden kurmak da kadın görevleri arasında sayılıyor.

“Doğada yaşıyoruz şu an. Bizim mutfağımız yok. Gördüğün gibi dışarıda her şeyimiz. Gerçi uyuduğumuz yer de dışarıda da. Ne oluyor, bir şeyi yıkamadan kullanamıyorsun. Saklayamıyorsun, sürekli fazladan bulaşık yıkıyorsun, fazladan temizlik yapıyorsun. Zorluyor tabi.” (İrem)

“Kadınlar burada barınma halini, barınmanın kendisini oluşturacak şeyleri kuruyor. Konteynerini evinin bahçesine alabildiği halde işte yağmur yağıyor, su basıyor. Onunla uğraşıyor. Onun su geçirmemesi için bir inşaat haliyle uğraşma hali.” (Gökçe)

Bunun yanı sıra özellikle depremden sonraki ilk aylarda henüz konteyner kentler yaygınlaşmadan önce aileler koşulların zorlamasıyla aynı alanlarda geniş aile olarak yaşamaya başlamışlardı. Daha sonraki ziyaretlerimizde konteyner kentlerin inşası ve ailelerin buralara yerleştirilmesiyle birlikte bu durum azalmış görünse de aynı konteyner kentlerde hâlâ geniş ailelerin iç içe yaşamları söz konusu. Geniş aile ile yaşamak demek, kadınlar için birçok erkeğin ve çocuğun bakım yükünü üstlenmek, özel bir alandan mahrum kalmak, kalabalık nüfusla kirlenen barınma alanını devamlı temiz tutmaya çalışmak ve kalabalık nüfusun yemek ihtiyaçlarını karşılamak demek. Ailesiyle birlikte ayrı bir barınma alanına taşınmadan önce Öznur depremden sonra bir süre eşinin ailesi ile birlikte yaşamak zorunda kaldığını ve bu süreçte gün boyunca durmaksızın nasıl çalıştığını anlatıyor:

“Şimdi en azından küçük bir tencere yapıyorum. Hâlâ orada kalsaydım mahvolmuştum iyice. Gencim diye en çok bana yükliyordu eşimin ailesi. Yani ben de yerinde duran biri değildim zaten ama sabah 07.00’de gözümü açıyordum telefonlara bile bakmadan gün bitiyordu. İki-üç gün sonra dönebiliyordum millete. Buraya geldikten sonra müsait olmaya başladım. Yine de 24 saat telefonun başından kalkmıyor muşum gibi dedikodumu yapıyorlardı. Her gün kavga dövüştü. Şimdi yok. Uzağım hepsinden. Kışın sobalık kurmuştuk gördüğünüz yeri. Yatacak yeri de ortak yapmıştık. Herkes oraya geliyordu. Kim kuracak yatakları, kim kaldıracak? Kime düşüyor? Geline, bana. Bütün iş benim üzerimde. Çocuklarının psikolojisi bozuk, onlarla mı ilgileneyim, aile ile mi ilgileneyim, çadırla mı ilgileneyim, yemekle mi, çamaşırda mı, bulaşıkla mı? Kendime ayıracak hiç zamanım yoktu. Ben dinleneceğim mesela, giriyorum çadıra kayınbabam bahçeden geliyor, benim çadırıma giriyor.” (Öznur)

Yıkılmayan evlerde beş-altı aile yaşamak kadınlar için bir türlü bitmeyen işleri, bunalmayı ve tükenmeyi beraberinde getiriyor. Sosyal hizmet uzmanı Feride, depremden sonra kadınlarla kurduğu temasları sırasında geniş ailelerle yaşamak zorunda kalanların birinci elden tanığı olarak onların yaşadıklarının psikolojik olarak yansımalarını ve artık kadınların bu ruh halleriyle baş edemediklerini belirtiyor.

“Depremde toplu yaşamlar çok arttı. Yaşlısı, genci, çocuğu bunların hepsi kadına yüklendi. Bu sorumluluğu sürekli yemek yap, çocuk bak, çadırda yaşıyorsa sürekli çadırın önünü temizle, şurayı burayı temizle. Bu şekilde hep bir iş. Yani çoğu erkek falan işe gidemiyordu, hep evdeydiler. Sürekli yemek yapıyorlardı kadınlar. Ben de buradaydım o süreçte. Kadınların sürekli yemek yaptığı, bulaşıkları yıkadığı için o kadar insanı besleyen bir de onun ardından yine bulaşıkları yıkarken suların buz gibi olduğunu biliyorum. Buz gibi sularla yıkarken elektrik yok, ışık yok. Yani aslında bu sorumluluğu yerine getirirken de büyük bir eziyetle yerine getirdiler. Şimdi yavaş yavaş herkes çekirdek ailesiyle bir alan oluşturmaya mecburen başladı. Çünkü nereye kadar böyle yerleşmeler? 40 kişi bir arada nereye kadar yaşarsınız, ondan sonra ayrılarak ilerlediler ama yine evim yok, ne yapacağım ben stresindeler. [...] Zaten eğer çevresinden yakın-

larını filan kaybetmişse veya evinde yaşlı varsa ona bakmak direkt kadının görevi. Evi sağlamsa eğer örnek veriyorum kaynanası, kayınbabası, kendi annesi babasına evinin bir odasını vermek zorunda. Ben kendi danışanlarımdan da duydum. Annem babam dışardayken kendi odamda uyuyamam, onlara verdim odamı diyen. Bu şekilde hep kendilerini ittikleri, geri plana attıkları bir süreç ilerlediler. Deprem sürecinden şimdiye bakacak olursak, şimdi artık o toplu yerleşmelerin sorumluluklarının vermiş olduğu yükün altında kaldılar. Yani öyle hissettiklerini dile getiriyorlar. Artık kendilerine vakit ayıramıyorlar. Birçok danışan unutkan oldum diyor, psikolojik ve fiziksel sağlıklarını etkilediklerini anlatıyorlar.” (Feride)

Tüm bunların yanında bir de yardımların çekilmesiyle birlikte geçim derdi, evin ihtiyaçlarının hesaplanması ve uygun maliyetlerle giderilmesi, sosyal yardımlar için başvurmak gibi sorumluluklar da kadınların iş yüklerine ekleniyor. Kadınlar çeşitli yardımları toplayarak hanenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hesaplar yapıp, bunları hayata geçirmek zorunda kalıyorlar. Ziyaret ettiğimiz şehirlerde görüştüğümüz kişiler depremden sonra her şeyin hızla daha pahalı hale geldiğini ve bu nedenle harcamalar konusunda insanların çok dikkatli davranmak zorunda kaldığını belirtiyor.

“Pahalı her şey, iki katı. Her şey iki katına çıkar mı bu kadar ya? Bir şey alamıyorsun bir şey alamıyorsun. Birini aldığın zaman diğerinde almakta zorlanıyorsun. Alamıyorsun, zor çünkü gerçekten. Market alışverişine girsen inanmı bin, 2 bin TL’den aşağı gelemiyorsun. Yok yani, alamıyorsun. Yani hayatımız çok zorlaştı depremden sonra.” (Rabia)

Haneler için gıda ve hane içi diğer harcamaların yanı sıra okulların ve yerleşim alanlarının değişmesi sonucu öğrencilerin ücretlerini ailelerin kendilerinin karşıladığı servislere mahkum edilmeleri, genel ulaşım ücretlerinin karşılanamayacak kadar yükselmesi, öğrencilere, okullarda yemek verilmemesi gibi sorunlar, bu sorunlara herhangi bir şekilde müdahale edilmemesi veya kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmaması hane içinde genel olarak kadınların bu harcamalarla muhatap olması ve çözümler üretmek zorunda kalması anlamına geliyor.

“Oğlum gidiyor servisle. Onun okulu köye uzak bir yerde, bin 200 TL servis parası var. Kızımınki 800 TL. Ayda 2 bin TL masrafı var. Bunun içinde beslenmeyi saymıyoruz. Diğer çocuklar gibi meyve filan da koymuyoruz beslenmeye. Ekmeğ arası falan hazırlıyoruz. Harçlık versek günlük en az 100-150 TL. Yetmez. Her gün zaten veremem.” (İrem)

Her ne kadar konteyner kentlerdeki yaşam ortamları kadınların gündelik hayatı düzenleyebilmesi ve belli başlı hizmetlere erişilmesi açısından çadırlara nazaran daha avantajlı olsa da devlet tarafından verilen kira yardımını evin geçimlik ücretine katabilmek ve devamlılığı sağlayabilmek için aileler konteyner haklarından feragat edip, çadırlarda yaşamaya devam ediyorlar. Çadırlarda veya konteyner kentlerin

dışında kalan konteynerlerde yaşamak demek kadınların hayatlarını kolaylaştıracak birçok imkândan uzak kalmaları, altyapıdan ve sosyal desteklerin bir kısmından feragat etmeleri demek. Ancak kadınlar hanenin harcamalarını dengeleyebilmek pahasına bu koşullarda dahi çadırlarda kalmaya razı olabiliyorlar.

“Önceleri sadece konteyner kentlere çağırıyorlardı ve bunu istemedim. Ben kira yardımı almayı tercih ettim. Benim hiç gelirim yoktu o süreçte. Kendi paramı da çıkaramadım evden. Öyle olunca o parayla yaşadım. İhtiyaçlarımı, yol ücretimi filan o parayla harcadım. Hâlâ kira yardımı alıyorum. Kesmediler onu çok şükür. Onu alıyorum. Geçen ay aldığımda ne yaptım mesela? Üzerine ekleyip su tesisatını yaptım banyom için. Faydası oluyor. Az ama bir işimi görüyor.” (Gonca)

“[Konteyner kente gitmeyi] Hiç düşünmedik. Çünkü bize vereceği paraya ihtiyacımız var. Kira yardımına. Bizim bu konteyneri bir hayırsever verdi mesela. Yıkılan evimizin arsasına kurduk. Devletin verdiği o 5 bin TL kira yardımını üniversitedeki oğluma gönderiyorum. Oğlumun kirasını ödüyorum. Ulaşım da çok sıkıntı. Zaten 15 TL oldu. Bir yere git gel 30 TL. Öğrenci bile 11 TL şimdi.” (İrem)

Dünya'nın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de devlet, çekildiği bakım ve toplumsal yeniden üretim sorumluluklarını hane içinde kadınların ücretsiz emeğine havale etmiş durumda. Afet ve kriz dönemlerinde ise mevcut hizmetlerin aksaması ve kadınların hane içinde bunu daha ağırlaşmış şekilde yaşamaları devletin toplumsal yeniden üretim alanına dair hizmet sorumluluklarını kadınlara devrettiğini daha açık bir şekilde gözler önüne seriyor. Deprem sonrası, özellikle yaşlı ve yaralıların bakımı, çocukların oyalanması ve eğitim sorunları, hane halkının deprem sonrası yaşadıkları korku ve yas süreçleriyle baş etme gibi iş yükleri de bölgede kadınlara devredilmiş durumda.

“İlk günler okul gibi bir çadır vardı. Çocuklarla konuşuyorlardı, sinema filan izletiyorlardı. Psikologlar filan geldi. En fazla 15 gün sürdü. Şu anda yok. Gönüllü bir öğretmenimiz var burada. O, çocuklara eğlenceli bir şeyler yapıyor, sohbet ediyor. Başka yapılan bir şey yok.” (Zeynep)

Bölgeye gelen ve bu hizmetleri veren çeşitli gönüllü kurum ve STK'ların kapasite ve kaynak kısıtları nedeniyle bu hizmetleri devamlı olarak verebilmesi mümkün görünmüyor. Keza depremin üstünden 8 ay geçtikten sonra bölgeye yaptığımız ikinci ziyaretlerde, çoğu kurumun bölgeden çekildiğini ve devletin sağladığı desteklerin yetersizliğinin bu vesileyle daha da açığa çıktığını gözlemledik. Özellikle sosyal hizmetlere dair ihtiyaçları gidermeye çalışan gönüllü kurum ve STK'lar bölgede yetersiz kalıyor. Kadınlara çeşitli konularda danışmanlık hizmeti veren bir STK'nın sosyal hizmetler uzmanı da bu yetersizliği vurguluyor. Kendisi de Hataylı olan bu görüşmeci devlet

kurumlarının da insanlara ulaşmakta yetersiz kaldığını söylüyor:

“İnsanlara da ulaşmak gerekiyor ama kurumlar burada yetersiz kalıyor. Aslında yani kamunun ulaşması lazım. Yani işte Sağlık Bakanlığı mesela kamuya ulaşmıyor. [...] Ne bileyim işte yani etkin çalışan kamu hizmeti olması lazım. Aslında bizim talebimiz bu, yani bunun kamu hizmeti olması lazım. Ancak kamu ulaşabilir çünkü. Bu kadar çok geniş alanları, bu kadar evi dolaşabilir misin? Senin gidebileceğin ev sayısı kısıtlı. Kapılarını sana açmak istemeyen insanlar devlet görevlisi ile görüşür. Bir yardım alacağını bileceği için bile olabilir. Adres kayıtları var. STK'lar onda da kısıtlı. Gidemiyor.” (Feride)

Uzun dönemde bu hizmetlerin belirsizliğinin çözülmemesi ve hâlâ etkin politikalar üretilmemesi, devletin bu hizmetleri kadınların hane içi ücretsiz emeğine dayandığını ve devrettiğini gösteriyor. Ancak kadınlar da depremde olmaları itibarıyla birçok sosyal hizmet ve psikolojik destek mekanizmalarına ihtiyaç duyuyorlar. Hane halkının ruh halini gözetmek, deprem sonrasında kadınların bakım yüküne eklenen zorlu bir görev olduğu gibi kadınlar bunca iş yükünün arasında kendi yas tutma süreçlerini gerçekleştirememişler. Görüşme yaptığımız kadınlardan birçoğu şaşkınlıkla aslında hiç yas tutamadıklarını ve bu nedenle de sağlıklı bir durumda olmadıklarını ifade etti. Sıklıkla da bu yas sürecine hâlâ giremediklerini belirttiler.

“Acaba diyorum hayat mücadelesi mi insanları soğuttu? Bir nevi onu da düşünmüyor değilim. Ev gitti, çocuklarıma nasıl bakabilirim, nasıl ısıtabilirim, nasıl yedirebilirim? Daha rahat bir yer nasıl bulabilirim, nerede uyutabilirim gibi düşünerekten sanki insanların diğer acısını unutuyorsun gibi. Bunlarla uğraşmaktan onu bir kenara koyuyormuşsun gibi geliyor. O his mi acaba insanlara bunu yok ettirdi? Çünkü hayat şartları zorlaşınca diğerini kaybediyorsun. O da olabilir.” (Zeynep)

“Beni yıpratın kendi evimin yıkılması değildi. Geri kalan sonradan yaşadıklarım beni yıprattı. Mesela ailemin, kardeşlerimin içerde kalması, onları uzun süre çıkaramamamız. Sonra depremlerin sürekli devam etmesi, hiç bitmemesi, uzun süre yikanamamamız. Bunlar çok yıpratıcı süreçlerdi. Ben o süreçte kendimi çok tuttum. O çok yıprattı. İlk hafta çok ağlasaydım biraz rahat atlatırlırdım. Ben sonraya sakladım. [...] Bir çiçek ağlatır mı insanı. Mersin'e geçtim, orada nergis çiçeğine denk geldim. Antakya Nergis çiçeğiyle çok ünlüdür. [...] O nergis çiçeği bana evimi hatırlattı. Onla bir başladım ağlamaya, sonra sürdürdüm. Bilmiyorum bastırmak mı lazımdı, dökmek mi lazımdı” (Gonca)

Bunların yanı sıra görüştüğümüz kadınların çoğunluğu yaşadıkları kentlerde şiddetin genel olarak artış gösterdiğini, özellikle de kadınlara yönelik ev içi şiddete önceye göre daha fazla şahit olduklarına dikkat çekiyor. Bunun bir nedeni yaşam alanlarının daha iç içe olması sebebiyle halihazırdaki şiddet vakalarının daha görünür hale gelmesi olabilir. Ancak görüştüğümüz kadınlara göre yaşam koşullarının

zorlaşması, maddi sıkıntılar, depresimin yarattığı travma gibi nedenler erkeklerin en yakınındakilere, eşlerine şiddet uygulamasına yol açıyor. Şiddetin artmasının temel kaynağının “erkeklerin streslerini eşlerinden çıkarması” şeklinde ifade ediyorlar.

“Çok duyduk. Şiddet oranı da yükseldi bence. İnsanların psikolojisi iyice bozuldu. Adam üç tane işyerimi kaybettim, diyor. 10 milyon zararım var. Nereden çıkaracak hırsmı? Karısından. Karısı da insan ya. Bir şekilde boşanmalar arttı tabii Malatya’da. Birbirine tahammül kalmadı. Bence çoğunda da şiddet vardır. Özellikle depresimden kadın etkileniyor. Erkek değil. [...] Sabah altıda kadın cinayetleri duyuyoruz. Çünkü Malatya zaten ne kadar bir yer ki? Tanımasan da duyuyorsun. (Sibel)

Kadınları şiddetten korumaya yönelik mekanizmalar da henüz bölgede etkili bir şekilde çalışmıyor. Çoğu kadın depresim sonrası koşullarda halihazırda kendini güvensiz hissederken, ortaya çıkan şiddete karşı bir tepki veremiyor. Hatay’da şiddet başvurularıyla da ilgilenen sosyal hizmet uzmanı Feride depresimin üstünden sekiz ay geçmiş olmasına rağmen kadınları şiddetten koruma mekanizmalarının işleniyor oluşunu şu şekilde aktarıyor:

“Nasıl oldu, depresimin ilk olduğu süreçlerde şiddet yani çok direkt gelmiyordu. Yani kadın yaşasa bile dediğim gibi gelip anlatmıyordu. Ön plana koymuyordu. Şimdiye kadar birbirimize ısındık. Daha yeni yeni gelmeye başladı. Şiddet vakaları geliyor. Tamam şiddet görüyorum ama nereye gideceğim? İlk soru ne yapacağım, nereye gideceğim, nasıl gideceğim, o nerede kalacak? Böyle bir belirsizlik var. Maddiyatın yanında artık bu şekilde. Belli bir süre uzaklaştırma kararları da verilmedi. Çünkü gidecek yeri yok adamın, mecbur orada yaşayacak. O şekilde pek uygulanamadı. Onlar da kadınla birlikte kalmak zorunda kaldılar. Süreç kadınları mecburiyete itti biraz.” (Feride)

Öte yandan henüz buna dair bir veri elimizde olmasa da hem görüştüğümüz kadınlar hem de diğer kurum ve kişiler, ziyaret ettiğimiz kentlerde boşanma davalarının çarpıcı biçimde arttığını ve mahkemelerde dava için sıra bulmanın aylar sürdüğünü ifade ettiler. Çoğu kadın boşanmaların artmasını artık kadınların “canına tak etmesi” şeklinde yorumluyor. Kadınların evlendikleri erkekler tarafından çeşitli biçimlerde tahakküm altına alınmış olmaları, depresimden sonraki süreçte kadınlar için en ufak bir sürtüşmede erkekleri idare etmeyi bırakarak boşanmayla sonuçlanıyor. Görüşme yaptığımız kadınlardan Nazlı, depresim sonrasında aniden karar verdiği boşanma nedenini şöyle açıklıyor:

“Şöyle oldu, eşim evden çıkmamız gerektiğini ve ev sahibinin bunu istediğini söyledi. Ben de buna hakkı olmadığını, kendisinin gidip bir yer bulması gerektiğini söyledim. Çünkü bir şekilde o evde ben varım, beni çıkartamaz yani ama eşim benden taraf değil, o taraftan taraf olunca ben de boşandım. Hayır, beni tutmadıktan sonra ben niye durayım ki yanında. Senin beni koruman lazım, iki

tane çocuğunla bizi evden atıyor adam. Sen bizi tutmayıp o tarafı tutarsan ve gel annemlerde yaşayalım bir süre dersin kimse kabul etmez ki bunu yani.” (Nazlı)

Ancak boşanan kadınlar için deprem sonrası yaşam, yasal ve sosyal destek mekanizmalarının eksikliği nedeniyle daha zor bir hale geliyor. Özellikle nafakaların düşük olması veya hiç olmaması, kadınların en fazla asgari ücretlere çalıştırıldığı ve devletin çalışan boşanmış kadınları çocukları ile birlikte desteklemiyor oluşu gibi nedenlerle çocukların hem bakım hem de maddi yükü çoğunlukla kadınların omuzlarına yükleniyor.

Kadınlar açısından gündelik hayatlarını ve ev içi emeğin görünümünü etkileyen bir başka sorun ise özellikle Hatay’da bazı arazilere devlet tarafından el konulmuş olması. Erkekler çoğunlukla şehir dışında veya yurtdışında olduğu için çoğunlukla kadınların işlediği, ekip biçtiği ve geçimlik ürünlerini çıkarmanın yanı sıra kalan kısmını da satarak yaşamın devamını sağladığı bahçeler üstlerine konteyner kentler, konteyner marketler ve TOKİ’ler inşa edileceği söylenerek ve mal sahiplerine kira ödeneceği bildirilerek kadınların ellerinden alınmış. Görüştüğümüz kadınlardan biri şu an içinde yaşadığı konteyner kentin arazisinin kendi mandalina bahçesi, bostan ve sera iken devlet tarafından konteyner kent kurmak üzere OHAL kapsamında el konulduğunu ancak kendilerinin altı aydır herhangi bir kira ödemesi almadıklarını dile getirdi. Kadınlar için yaşamsal öneme sahip bahçelerin yok olması, bu kadınlar için geçim kaynaklarının da yok olması demek. Daha önce meyve ve sebzelerini kendileri yetiştiren, kışlık tüketecekleri gıdaları hazırlayabilen kadınlar, bu arazilerin ellerinden alınmasıyla tamamen marketlerde üretilen ve yüksek fiyatlı gıda maddelerine bağımlı hale geliyorlar. Topraklarını kaybeden kadınların gündelik yaşamları bu nedenle daha maliyetli hale geliyor. Üstelik ücret kazanmak için de ayrıca iş arayışına girmeleri gerekiyor.

“Şu dönem kadınlar çok zorluk çekiyor. Maddi durumları yok, geçimlikleri ellerinden alındı. Şimdi zeytin zamanı. Zeytin toplama dönemi. Zeytin, zeytinyağı ile geçiniyor insanlar. Peki bu insanların zeytinlikleri kamulaştırıldı, yazık değil mi? Kimilerine para verildi ama kimilerine daha para verilmedi. Verilmediği için insanlarımız ayağa kalktı, yürüdü. İşten ondan sonra bekleyiş içindeyiz hepimiz.” (Seda)

“Bir kısım bahçeler hazine arazisiymiş zamanında kiraya vermişler. Ekip biçiyor-muş ama şimdi devlet alıyor geri. Bazılarını da istimlak ediyorlarmış. Meryem’in arazisi tapuluydu ama hazine arazisi deyip başka insanlara kiraya vermişler. Onlar ekip biçmişler. Meryem kaç yıldır vergisini de veriyor ama almışlar kadının elinden. Belediye el koyunca daha nasıl geri alacak ki? Artık 10 yıl mı 15 yıl mı çalıştıracak şimdiki adam. Artık onu kimse çıkaramaz oradan. Buralar herkesin tapulu mahiydi. Apartmanlar var ya yıkıldı şimdi, onlar hep bahçeydi. Belki onlara da el koyacaklar.” (Selime)

“Annemgilin evini yıktılar, el koydular, konteyner yerleştirdiler. Tam karşısına

oda oda dükkânlar kurdular. Belki biz yapmayalım diye kurdular bir an önce. Belki biz iki göz bir oda yaparız. Çünkü büyük bir aileyiz. Ama şu an bir metre yerimiz bile yok. Kira da almıyorlar. Vermiyor devlet. Serasını söktüler. Patlıcandan bamyaya, yeşilliğe kadar her şeyi ekiyordu. Geriye ne kaldı şimdi? Ne ekecek yer kaldı, ne ev yapacak yer.” (Öznur)

Ücretli İşlerden Çekilen Kadınlar

Depremden sonraki dönemde devamlı olarak değişkenlik gösteren koşullarda artan hane içi yeniden üretim sorumlulukları, kadınları daha önce çalıştıkları işlere dönmekten veya yeni iş aramaktan alıkoyuyor. Geniş ailenin bakım, yemek, temizlik ve barınma sorunlarıyla ilgilenirken kadınların gün içinde ücretli bir işte çalışabilmek için zamanları pek de kalmıyor.

“Kadının evinde bir sıkıntı yok. Ya da konteynere yerleşti. Bu koşullarda bu kadar şeyle uğraşırken daha zor oluyor tabii her şey. Daha kalabalık yaşamaya başladılar. Biz eskiden dört kişilik yemek yapardık şimdi 40 kişilik yemek yapıyorum diyenler var. Buna bulaşığı, çamaşır yükü, temizliği, çocukların bakımı yükleniyor. Çok çok artmış durumda. Aşevi gibi yerler de kalmadığı için bir alan yaratamıyor kadınlar kendilerine. O yüzden de istihdama katılamıyorlar.” (Gökçe)

Birçok görüşmeci depremden sonra hem kendilerinin hem de çocuklarının hissettikleri korku nedeniyle birbirlerine daha bağımlı hale geldiğini ifade ediyor. Kadınlar, çocukların ruh halleriyle ilgili sorunları da etkin bir sosyal hizmet ve psikolojik desteğin olmaması sebebiyle bizzat üstlenmişler. Üstelik kendilerinin de ruh sağlıklarının pek de iyi olmadığını belirtiyorlar sıklıkla. Kadınlar çocuklarını yalnız bırakmak istemedikleri gibi çocuklar da evlerde yalnız kalmaktan korkuyorlar. Kadınlar kendileri çalışırken çocuklarının bakımını üstlenecek kurumların veya akrabaların evlerine de güvenemiyorlar. Bunun yanı sıra depremden sonraki dönemin güvensiz ve zor koşullarını yaşamak da kadın ve çocuklarda genel bir güvensizlik algısı yaratmış görünüyor. Bu durumda çoğu kadın evde kalıp çocuğuyla ilgilenmeyi, ücretli bir işte çalışmaya tercih ediyor.

“Hani iş gücü ya da aç mı kaldık bunlar çok umurumuzda değil artık. Hani iyi geçinelim, sağlıklı geçinelim çünkü her anlamda bir korku var içimizde ve bu hiç bitmeyecek bir şey. Belki biter bir gün ama sanmıyorum. Sürekli bir korkuyla yaşıyoruz. Acaba ne olacak, acaba başımıza daha ne gelecek diye. Bu yüzden hani daha çok çocuklarla ilgileniyoruz, daha bir bağımlı hale geliyoruz, hani onları bırakıp belki işimize gücümüze gidebiliyorduk ama şimdi bırakamıyoruz.” (Ayşe)

Şehrin ve konteyner kentlerin hâlâ güvenli olmayışı da kadınların çocukları ar-

kasında bırakıp işe gitmesinin önünde engel oluşturuyor. Çocuk istismarı vakalarında da artış olduğu kulaktan kulağa yayılan şehirlerde kadınlar özellikle kız çocuklarını yalnız bırakmaktan çekiniyorlar. Konteyner kentlerin fiziki koşulları olanak tanımamasına rağmen buralarda çocuklar için güvenli alanlar oluşturulamamış olması, özellikle çocuk bakım yükünü hafifletecek hizmetlerin sunulmuyor oluşu, kadınların çocuklarını kendi hallerine bırakarak evden ayrılmasını bazı durumlarda olanaksız kılıyor.

“Kız başıma nereye gidebilirim, kızlarımla nereye gidebilirim? Çalışsam da bu iki tane küçük kızım var, burada kime emanet edebilirim. Sonuçta hepimiz ayrı yerlerden geldik. Hani insanları istediğin kadar tanı, yani aklın hep çocuklarda kalır şey yapamazsın. (Rabia)

“Yok [çalışmayı] düşünmüyorum. İki kızım var, onlarla ilgilenmem lazım. Burada türlü türlü insanlar gelmiş. Kime güvenip bırakıp gideyim. Ben isteyken ne olacaklar? Kız çocuklarını kimse güvenip de bırakmaz. Ortamlar çok güvenilmez. Konteyner kentte çalışan ailelerin okuldan gelen çocuklarının çalışabilecekleri, zaman geçirebilecekleri ortak alanlar olursa, başında da eğitimciler, oyun ablaları filan olursa belki o zaman. Ders çalışacakları, kütüphaneye benzer bir yer olsa. (Öznur)

Bu sebeple kadınlar çalışmaya niyetlenseler dahi ancak çocuklarına özellikle de çocuklarının okuluna yakın olabilecekleri yerlerde çalışabileceklerini söylüyorlar. Ancak okulların birleştirilmiş olması sebebiyle civarında iş bulmak kadınlar için oldukça zor ve çoğu kadın da aradıkları bu ölçütte bir iş olmadığı için işsiz kalıyor veya istihdamdan çekiliyor. Bazı durumlarda ise kadınlar güvenceli istihdam yerine daha esnek ve güvencesiz işleri seçerek ev içi yükleri ile gelir getirici bir işte çalışma arasında görece bir denge kurmayı sağlıyor. Görüşme yaptığımız kadınlardan İrem, zaman zaman meyve ve sebze bahçelerine çalışmaya gidiyor. Deprem bölgelerinde İŞKUR aracılığıyla kadınların istihdam edildiği Toplum Yararına Programlar’a (TYP) başvurup başvurmadığını sorduğumuzda bakım emeği yüklerini öne sürerek düzenli bir işin gerekliliklerini yerine getiremeyeceğini söylüyor.

“Başurmadım çünkü düzenli gidip gelmem gerekecek. Altı gün, kendime güvenemedim. Mersin’e oğlumun yanına gidip gelmem gerekiyor, şu anda küçük çocuğum bazen hastalanıyor. İki gün izin almam gerekir diye başvurmam.” (İrem)

Bunların yanı sıra, çalışma koşullarının değişmesi de kadınların istihdam alanlarından çekilmesine neden olabiliyor. Görüşmeleri gerçekleştirdiğimiz kentlerde çalışanlar depremden sonra işverenlerin işçilere tavırlarında değişiklikler olduğunu, iş arayan kişi sayısının artmasıyla birlikte işçileri her an işten çıkarabilecekleri tavrı ile çalıştırdıklarını aktardılar.

“Bir de işyerindeki ortam artık daha sert bir yapıya dönüştü. Çalışıyorsan çalış, çalışmıyorsan kapı orada’ya dönüştü. Özellikle kadınlara yönelik. Daha da değersizleştirildiler. Çünkü depremden sonra herkes iş aramaya başladı. İşyerleri eleman aramaya başladı. İşler az olduğu için ‘işimize yarayanı çalıştıralım, yaramayanı çıkartalım’ gibisinden.” (Saliha)

Benzer bir şekilde çalışma koşullarındaki değişikliklerin farklı çalışma alanlarında da kadınları ücretli işlerden çekilmeye ittiğini görüyoruz. Örneğin, Kahramanmaraş’ta ev temizliğine giden kadınlar bir yandan depremden hemen sonra çadır ve çevresinin işlerinin yoğunluğu, çocukların okula gidemediği için evde kalması, gıda arayışının hâlâ devam etmesi, güvenlik kaygılarının olması gibi nedenlerle çadırı bırakıp tüm günlerini alan bu işlere gidemediklerini söylüyorlar. Bunun yanı sıra ise depremlerin uzunca bir süre devam ettiği bölgede ev içinde ücretli çalışan kadınlar için evlerin artık güvenli olmaması da onları işe gitmekten alıkoymuyor.

“İş miş oldu mu gideceğiz, ne yapalım? Oturmakla olmuyor. Mecbur çalışacağız. Temizlik işi var, çağırıyorlar ama korkuyoruz gitmiyoruz. O da ev toplama, temizlik de değil. Eşya çıkarma. Kadınlar paketliyor, sonra firma tutup indiriyorlar. İki gün gittim. Bir ev iyiydi. Raftan düşen kapı kacakların kırıklarını topladık. Kalanları yıkadık, rafları sildik, onları dizdik. Yatakların altını paspasladık. Hepsinin yerli yerine dizdik. Beşinci kattı, hiçbir şey olmamıştı. Sadece rafın kapıları kırıldı. 500 TL verdiler bu iş için. Sabahtan akşama kadar gidiyorsun, 500 TL para mı? Bir de yanında bir kadın götürmüştüm. Akşama kadar yine. Getirmiş kadının eline 200 TL para vermiş. Ben evin içindeyken sallandı birkaç kere. Korktum artık gitmem. Ne kadar verirlerse versinler gitmem daha.” (Tülay)

Evi fiziki olarak çadır ve konteyner ortamlarında yeniden var etmek, hasarlı evler için gerekli tadilatlarını yapmak, bunları gerçekleştirmenin yollarını aramak gibi sorumluluklar da kadınların omuzlarına yüklenmiş. Görüştüğümüz kadınlar çadır ve konteynerlerde henüz bir düzen tutmadığından, hava koşulları değiştiğinde yaşamlarının olağanüstü şekilde etkilendiğinden, devamlı olarak evin fiziki koşullarını korumak için vakit harcadıklarından bahsediyor. Böylesi bir durumda da hizmetlere erişim ve barınma sorunları tam anlamıyla çözülmeyen kadınlar düzenli gitmeleri gereken ücretli bir işe girmeyi ikinci plana atıyorlar.

Kadınların deprem bölgelerinde istihdama katılamamalarının nedenlerinden biri de önemli ölçüde ulaşım sorunu. Bu kentlerde ulaşımın depremden aylar sonra dahi etkili bir şekilde işleyememesi, insanların şehrin içinde hareket kabiliyetlerini oldukça zayıflatmış. Toplu taşıma araçlarına binebilmek için uzun saatler bekliyorlar. Kimi zaman araçlar hiç gelmeyebiliyor. Durakların değişmesi ve seferlerin azalması nedeniyle kadınlar akşamları işten döndüklerinde depremden önce güvenli buldukları yolları ve yürüme mesafelerini artık güvensiz buluyorlar ve toplu taşıma

kullanarak evlerinden uzak iş seçeneklerini tercih etmiyorlar. Böylesi bir durumda, çoğu çalışan için kendi arabalarını kullanarak işe gitmek tek çözüm. Bazı işyerlerine toplu taşıma ile ulaşım mümkün olmadığı gibi işyerleri de işçilere servis olanağı sunmuyor. Bu durumda arabası olmayanlar için yaşadığı yerden uzakta bir işyerinde çalışmak mümkün değil. Tüm bunlara ek olarak toplu taşıma ücretlerinin, çalışanların ücretlerine kıyasla çok fazla artış göstermiş olması da kadınları uzak mesafelerdeki işlere gitmekten alıkoymuyor. Halihazırda düşük ücretlere çalışan kadınlar, aldıkları ücretin önemli bir bölümünü ulaşıma harcadıklarında çalışmanın manasını yitirdiğini, ellerine geçen paranın artık buna değmeyeceğini düşünüyorlar. Ulaşım sorunu, kentin güvenlik sorunuyla da birleşince deprem bölgelerinde önemli ölçüde kadınları istihdamdan geri tutuyor, olası istihdam olanaklarına erişmelerini engelliyor.

“Deprem bölgesiyiz, şu anda otobüsler yok. Bulduğum bölümdeki müdüre bu yüzden ayrılmak istediğimi söyledim. Çünkü gece artık Antakya, normal bir Antakya değil. Gece saat 23.15’te bir sokak arasında beni bırakıyorlar. Kadın başıma kimi çağıracağım o saatte beni alsın diye? Zaten sokaklar ıssız, ışısız. Yani insanların ruh hali zaten iyi değil. Psikolojik olarak bir ses duysan korkuyorsun. Sokak hayvanları da ayrı, bir anda çıkabiliyor karşına. Ödüm kopuyor. Hatta korkumu yenmek için sürekli telefonda konuşuyorum yol boyunca. Arkadaşıma desem bir gün alır, iki gün alır. Her gün alamaz. Mecbur da değil yani.” (Güzide)

Güvencesizlikten İşsizliğe, İşsizlikten Daha Güvencesiz Çalışmaya: Deprem Sonrası Kadınların Ücretli Çalışma Koşulları

Deprem sonrası güvencesiz ve gerekli desteğin sağlanmadığı koşullarda kadınlar en azından geçimlik bir ücrete sahip olma gerekliliği ile birlikte bazı illerde iş arayışına girmiş bulunuyor veya istihdama katılabilmek için yollar arıyor. Malatya’da yaptığımız görüşmelerde, görüşmeciler işçi duraklarında kadınların artık daha yoğunlukta olduğunu belirtiyor. Fabrikaların bir kısmının ağır hasarlı iş göremez halde olması kadınlar açısından yalnızca bazı şehirlerde kısmi şekilde iş kayıplarına neden olmuş. Bunun nedeni Hatay ve Kahramanmaraş gibi fabrikaların iş yapamaz şekilde hasar gördüğü şehirlerde bu iş kollarında kadın istihdamının çok düşük olması olarak tahmin edilebilir. Hatay ve Kahramanmaraş’ta kadın emeği hizmet sektörü, tarım işçiliği, evde üretim ve ücretli ev emeği etrafında yoğunlaşmış. Malatya’da ise Organize Sanayi Bölgesi’nde üretim yapan ve kadın işçilerinin de yoğunluklu olduğu fabrikalarda ağır hasar meydana gelmemiş olması sebebiyle işçi kadınlar depremden bir süre sonra kısmi olarak fabrikalardaki işlerine çağrıldıklarını belirttiler. Böy-

lelikle, Malatya’da fabrikalarda çalışan kadınların hem deprem öncesi hem de deprem sonrasında sanayideki çalışma koşullarını aktarabilecekleri imkân doğmuştur.

Depremden sonra her ne kadar birçok kadın yoğunlaşan ev içi iş yükleri ve yukarıda anlattığımız çeşitli nedenlerle istihdamdan uzak kalmayı tercih etmek zorunda kalsa da eğretilişen, güvencesizleşen ve maliyeti artan yaşam koşullarını daha iyi hale getirmek, ekonomik koşullarını iyileştirmek, evleri yeniden inşa etmek veya artan kira fiyatlarını karşılayabilmek amacıyla birçok kadının da iş aradığını ve çalışmaya başladığını bölgeden edindiğimiz izlenimler ve aktarımları sayesinde ifade edebiliriz. Ev içi işlerin deprem sonrası koşullarda daha da ağırlaşması ancak hanenin geçimin sağlanabilmesi için de daha fazla gelire ihtiyaç duyulması ikilemini kadınlar “Çalışsan bir dert, çalışmasan bin dert” şeklinde anlatıyor. Eve giren asgari ücretin artık geçim maliyetlerini karşılamaya yetmemesi, kadınları istihdama katılmaya itiyor.

“Mecburen herhalde, eskiden çalışmayan kadınlar da mecbur çalışmak zorunda gibi, çünkü ben bin 500 TL’ye kirada otururken şu an 8 bin TL kira ödüyorum. 8 bin TL’ye yine aynı mahallede ama bir buçuktan 8’e geçtik yani. Bir buçuk nere 8 bin nere. 10 binden aşağı ev bulamadım. [...] ev bulamadık, mecbur girmek zorundaydım. Şu an kış geliyor, ısıtma sıkıntım binecek bir de üstüne.” (Nazlı)

Ancak birçok kadın asgari ücretin de altında ücretlere çalışmak zorunda kalıyor. Gündelik hayatın artan maliyetleri kadınları, kayıt dışı istihdama daha çok rıza gösterir hale getiriyor. Asgari ücret ve altı ücretleri birçok erkek kabul etmezken hanenin gelirine ek gelir olması için veya zaten hiç geliri olmayan hanelerde günü kurtarabilmek için kadınlar bu işleri kabul etmek zorunda kalıyorlar. Depremden sonra gelir getirici bir iş bulabilmek için kadınlar mevcut koşullarda bütün olasılıkları değerlendirmeye çalışıyor.

“Yani çok fazla yevmiyeyle çalışan [kadın] var. Mesela narenciye fabrikalarında da öyle. Gündelik gidilecek iş diyorlar. İş güvencesiz çalışıyorlar. Bu illaki bir fabrikada değil her fabrikada öyle. Bizim gönüllülerden bile hayatında ilk defa çalışmak zorunda kalmış insanlar vardı. Bu fabrikada meyve dizen kadınlar var. Mesela şöyle bir şey de gördüm. Kadınlar servis şoförlüğü için ehliyet alıyor şu an. İhtiyaç çok fazla. Çocuklar servisle gitmek zorundalar okula. Ulaşım da yok doğru düzgün. Çok fazla İŞKUR’a kayıt gördüm. Çadır kentte, İBB çadırkentinde birçok kadın İŞKUR’a kaydoldu. Yani ne iş olursa diye başvurudular. İşe başlamışlar. Okullarda hademelik falan yapıyorlar. Ama benim elimde bir veri yok açıkçası. Asgari ücretle çalıştıklarını biliyorum. Asgari ücretin üzerinde duymadım hiç. TYP’ye başvurularını da İŞKUR’a yönlendirmişlerdi. Halk eğitime yönlendirmişlerdi. Burada kurslara başladılar. Oradan bir meslek öğrensinler diye. Kuaförlük, terziilik ya da el zanaat işleri gibi. Buralara kaydolup hem meslek öğreniyorlar hem de çalışıyorlar. Onlara yönelme var şimdilerde.” (Gökçe)

Özellikle tarım işçiliği alanında kadınlar uzun saatler düşük ücretlere çalışarak gündelik ihtiyaçlarının en azından bir kısmının karşılanmasını sağlıyorlar. Tarımda çalışan kadın işçiler için günlük yevmiyelerin 400-500 TL civarında olduğunu söyleyen kadınlar, haftanın 7 günü çalışsalar dahi ellerine geçen aylık kazanç ancak bir asgari ücrete denk düşüyor. Kadınların çoğu için bu işleri seçmelerinin bir nedenini de ev içinde kendilerine yüklenmiş sorumluluklarının yoğunluğuna bağlı olarak işe gidip gitmemeyi seçebilmeleri oluşturuyor. Örneğin, kadınların istihdamdan çekilme nedenleri arasında saydığımız güvensiz koşullarda çocuklarını arkalarında bırakarak her gün işe gitmek zorunda kalmamak için işe gidip gitmemeyi seçebilecekleri güvencesiz ve düşük ücretli işleri tercih edebiliyorlar. Ancak bu işlerden aldıkları yevmiyeler neredeyse aldıkları gün eriyip bitiyor.

“Bir gün zeytinde çalışıyorum, kendimi düşüneneğime en çok çocuklarımı düşünüyorum. Tüpi 100 liraya dolduruyorduk geçen hafta. Bu hafta 110 TL'ye doldurduk. Bir tavuk alacaksın, yanına ekmek, yoğurt. Gitti 400 TL. Gitti bir günlük yevmiye. Yarına başka bir şey çıkar. [...] Bütün gün bedavaya çalışmışım gibi oluyor. Bedava çalışmaya mı gittik. Ben bütün emeğimi bırakıyorum orda, bütün gün. Yorgunluğumu, bütün gücümü bırakıyorum. Eve geliyoruz yok onun arkasını topla, ev dağınık, yemek yap, bilmem ne varsa uğraşyoruz. Ertesi gün 05.00'te kalkacaksın, beslenme hazırlayacaksın. 06.00'da işe gideceksin. Yani kadınların çok büyük bir zorluğu var. Mesela okul zamanı çok zor. [...] Yevmiyeye bile haftada 2-3 gün gidebiliyorum mesela. [...] Aç kalmamak için 400-500 TL'ye mandalinaya gidiyoruz biz de. Çatıyı yapacağız 15 bin, burayı çekeceğiz 15-20 bin. Sonra yarın öbür gün devlet hadi size ev yapalım derse bu masrafların hepsi de boşa gidecek.” (İrem)

Deprem bölgesinde evini ve geçimliğini yitiren birçok kadın hanelerin düzenli ve daha fazla gelire ihtiyaç duyması sebebiyle hayatlarında ilk kez çalışma hayatına katılmış. Daha önce parasal anlamda çalışmaya ihtiyaç duymayan kadınların da artık emek piyasasına girdiklerini ve iş aradıklarını anlatıyor kadınlar. Ancak daha önce hiç çalışmamış kadınlar için emek piyasasına girmek, çalışmaya en güvencesiz koşullarda başlamak demek.

“(Depremden sonra) Çok şey değişti. İşveren değişti, işçi çok değişti. Kadınlar çok çalışmaya başladı. Çoğu çalışıyor. Muhtarın karısı bile [tarlada yevmiyeli] işe gidiyor. Dün beraber çalıştık. Evi yıkıldı, kadın ne yapısın? Bir terlik bile çıkarmadan çocuklarıyla çıktı. 5-6 çocuğuna bakıyor. Yani depremden evi yıkılanlar çok etkilendi. Elde bir şey yok. Sıfırdan başlamak gerekiyor. O kadar parlak değil. Eşi burada yok. Kendisi yettirmiyor. Bir maaşla geçinemez.” (İrem)

“Temizlik işlerinde çalışacaklar mecburen. [...] İşe almak için kadın arıyorlar ha bire. Depremden önce bu kadar değildi. Durumu biraz yerinde olan kadınlar da iş bulmak için uğraşıyorlar.” (Öznur)

Öte yandan kadınlar sigortalı ancak asgari ücretle çalıştıkları bir işe ulaşırsalar dahi

çoğunlukla bunun evin geçimini sağlamaya yetmediğini bu sebeple sigortalı işlerinden arta kalan zamanlarında yani hafta sonları da yevmiyeli işlere gitmek zorunda kaldıklarını ifade ediyorlar. Haftanın yedi günü gelir getirici bir işte çalışma mecburiyeti hanenin bakım, yeniden üretim ihtiyaçlarını da yerine getirme zorunluluğuyla birleşince kadınların neredeyse uyumak için dahi zamanları kalmıyor. Bu şekilde çalışan kadınlardan biri olan Canan, TYP ile bir okulda temizlik görevlisi olarak işe girmiş. Asgari ücretle çalıştığı bu işte geliri evin ihtiyaçlarına yetmeyince hafta sonları da mecburen yevmiyeli tarım işçiliği ve ücretli ev işçiliği yapıyor ve bu mecburiyetini şu şekilde aktarıyor:

“Mandalınaya gidiyorum. Onları seçiyoruz, paketliyoruz. Ev temizliğine gidiyorum. Bahçedeki işler için 400-500 TL, ev temizliği için 800-1000 TL. Ama ne kadar çalışırsan çalış yemeğe gidiyor bütün para. Para cebimizde durmuyor ki.” (Canan)

Görüşme yaptığımız kadınlar, depremden sonra çalışma koşullarının genel olarak ve herkes için olumsuz yönde değiştiğini ifade ediyor. İş yerinin yıkılmış olması birçok insanı işsiz bıraktı. Yok olan işlerin yerini insanların artık çalışmaya daha mecbur hissettikleri güvensiz çalışma ortamları doldurdu. Deprem ile birlikte işsiz kalan insanlara deprem sebebiyle iş aramak zorunda kalan insanlar da eklenince bu kentler işverenler için her an yerleri doldurulabilir ucuz işçi depoları haline geldiler. İşverenler, istedikleri biçimde çalışmayan işçileri işlerinden çıkarıp yerlerine hızlıca ucuz ve her türlü çalışma koşuluna razı gelecek başka işçiler bulabiliyorlar.

“Herkes birden işsiz kalınca işçi değersiz oldu. Sen çıkarsan başkasını buluruz, durumuna geldi olay. Benim bir işi bırakmam hiç kimseyi etkilemez. Sadece beni etkiler. Benim yerime çalışabilecek yüz binlerce işçi var şu anda işsiz olan. Yedeklerde çok çok insan var. İhtiyaç doğrultusunda halen daha alım sürüyor. Benim işten çıkışım hiç kimseyi etkilemez. Zerre etkilemez. Yüz binlerce üniversite mezunu var. Hepsi şu an sıra bekliyor bu iş için. İş yok çünkü.” (Gonca)

Bunun yanı sıra, işverenlerin maliyetlerin artışı ve işlerin azalışını bahane ederek çalışan sayılarını düşürdüklerini veya işleri part-time hale getirdiklerini ifade ediyor kadınlar. Böylece işveren, kalan işçilerin iş yüklerini arttırarak veya part-time süresinde çalışanlara tam zamanlı iş yükleri yükleyip en azından asgari ücretten ve sigorta masraflarından kaçınarak kâr oranlarında kayıp yaşamamayı ve hatta daha fazla kar edebilmeyi kendisi için garanti ediyor. Geçimlik bir ücrete en kısa zamanda ulaşmanın zaruretiyle birçok kişi bu çalışma koşullarına razı geliyor. Ancak, bu iş biçimlerinin bu şekilde yaygınlaşması, zaten ucuz işçi havzası olarak tesis edilmeye çalışılan, güvensiz çalıştırmanın yoğun olduğu bu kentlerde iş koşullarının ve ücretlerin iyileştirilmesi yönünde mücadele eden işçilerin ve sendikaların ellerini zayıflatan bir olguya dönüşüyor.

“Az insanla çok işe döndü. Çünkü maliyetler arttı. Depremden sonra iyice hayat pahalandı. Yemek tamam yemeği de pahalandırdılar ama daha çok kâr şimdi bu çıktı. Malatya’da mesela. Daha çok kâra geçeyim. Bütün firmalarda bu çıktı. Para hırsı insanların gözünü bürüdü. Mesela eskiden üç temizlikçi çalışıyorsa iş yerinde bire düşürdüler. Aynı kapasite. Bakarsan aynı diyor ki ya buraya üç kişi fazla. Oturuyorsunuz, bakıyorum kapının önünde hepiniz sigara içiyorsunuz diye onu işten çıkarıyor. ‘Deprem sonrası iş azaldı. O yüzden bu kadar insana gerek yok.’ [diyorlar]. Aslında iş o kadar azalmadı. Sadece insan azalttılar. Ama kalanlar da çok çalışmaya başladı. Part-time yöneldiler bu arada. Özellikle yemek sektöründe, diğer sektörleri bilmiyorum yani çalıştığım için. Adam diyor ki en yoğun olduğum zaman ne zaman diyor? Mesela yemek dağıtılacağı zaman diyor. Mesela bir ile üç arası öğlen yemeği. Gel yemeğini dağıt diyor. Bulaşıklarını yıka git diyor. O adama asgari ücretin yarısını veriyor. Tüm gün çalıştırarak. Tüm gün ve sigorta yok. O parayı elden veriyorlar onlara. Seni hiç göstermiyor oradan. Kadınları mecburiyetten çalıştırıyorlar. [...] Su firmalarında çalışıyorlar. Su taşıyorlar. Çoğu göçmen. Çünkü kadınların ihtiyacı var çalışmaya. Günde dört saat çalıştırıyorlar en yoğun saatte. Yani burada genel mantık şu. Depremden sonra maliyetleri düşürelim. Bak depremden beri kaç ay geçti. Sekiz ay. Bizim patron depremden önce borçluydu. O bahsettiğim yemek sahibi. Adam iki tane ev almış şimdi. O iki ayın içinde iki ev almış. Ve şu an zaten yemek maliyetli bir olay. Artık kârı düşün sen. Enflasyona rağmen mesela. İki ev almış Malatya’da.” (Vahide)

Görüşme yaptığımız kadınlar, bu değişen çalışma koşullarından kadınların erkeklerle göre daha çok etkilendiklerini ifade ediyorlar. Erkeklerin en azından artan sayıdaki inşaat ve konteyner imalatı gibi işlerde yevmiyeli çalışsalar dahi günlük 2 bin TL’yi bulan ücretlere çalışabildiklerini ancak kadınların yaptıkları işlerin ücretlerinin çok düşük olduğu örneğini veriyorlar. Bunun yanı sıra görüştüğümüz kadınlara eşlerinin çalışıp çalışmadığını sorduğumuzda bir kısmının mevcut iş olanaklarının ücretlerinin ve çalışma koşullarının düzgün olmadığını söyleyerek çalışmadıklarını öğrendik. Konuştuğumuz kadınlar ise evin geçimini de yüklenerek ücret ve çalışma koşulları konusunda seçenekleri değerlendirme şansına hiç sahip olamamışlardı. Buna bir de deprem bölgelerin işverenlerin çalışma biçim ve koşulları konusunda keyfi uygulamaları eklendiğinde kadınlar birçok iş yerinde kötü muamele, uzun çalışma saatleri ve hak kayıplarıyla karşılaşılıyorlar.

“Dul kadınlar çoktu aralarında. Özellikle onların ihtiyacı var. Dul kadınlar zaten boyun eğiyor bütün bu baskılara. Bir abla vardı mesela konteyner kentte. Evi ağır hasarlı olduğu için yıkılmış bir kadın. Kız kardeşine bakıyor aynı zamanda. Diyor ki ‘bir kere ben izin aldım işyerinden, gidemedim, bana işyerinde etmedikleri kalmadı. Söylemiştim. Ama ertesi gün işe gittiğimde bana etmediklerini bırakmadılar.’ Yazık günah yani. O kadın zaten ev bulamıyor, kalacak yerleri yok. Çaresiz oldukları için bu kadınlara yapıyorlar. Bazıları da hiç okul okumamış kadınlar. Okumadıkları için ne hakları var bilmiyorlar. Çoğunluğunun

okuma-yazması yok. Ya da ilkokul mezunu. Mesela ben sendikayı söylediğimde öyle bir işlemler ki kadınları “sus söyleme, duyarlarsa bizi işten çıkarırlar” diyorlar. Öyle bir noktaya gelmişler.” (Saliha)

“[Çalışma koşulları] Depremden sonra daha kötü oldu bence. Çünkü artık işler azaldı. Olsa da olur olmasa da olur demeye başladılar. Mesela depremden sonra kayısı olmadı. Çoğu yerde şunu duydum. ‘Çalışıyorsanız gelin, çalışmıyorsanız kapı orada’ demeye başlamışlar. Ki kayısı fabrikalarında çoğunluk kadın.” (Sibel)

“İş az, güvence yok. Çalışan [kadınlar] da asgari ücretin altında alıyor. Sigortası da yok. Bunlar hoş değil. Özellikle şu anda. Neye yeter aldıkları paralar? Yani şu an asgari ücret alan bile hiçbir şekilde yetemiyor. Benim iki tane üniversite öğrencisi çocuğum var. İki kişi çalıştığımızda bile yetemiyoruz. Her şey çok pahalı. Kitapları pahalı, istediklerini alamıyorsun. Kadınlar daha çok dönerciye bulaşıkçı olarak, eleman olarak dağılmışlar. Beş binle çalışan var, dokuz binle çalışan var. Dokuz bin lira alıyorsa iyidir diyoruz artık. Benim arkadaşlarımın arkadaşları da böyleydi. Bulaşıkçılar saat 10.00’da gidiyor işe. Yakın diye yürüyor. 13-14 saat çalışıyor. Gece 01.00-02.00’ye kadar eve dönemiyor. Yapmadığı iş kalmıyor. Tuvaletleri bile yıkayıp temizletiyorlar. Hesapları toplattırıyorlar. Bunun gibi başka bir sürü işi de yapmak zorunda kalıyorlar. Yani iki-üç kişinin yapacağı işleri yaptırıyorlar.” (Gonca)

Kadınların yaptıkları işlerin güvencesiz çalışma koşulları dahilinde olmasının yanı sıra deprem koşullarında ortaya çıkan tehlike açısından oldukça riskli işlere kadınlar da gitmeye başlamış. Örneğin, henüz yıkılmamış evlerden eşya taşıma, fayans/kapı/pencere sökme gibi işlere geçimlerini sağlayacak koşullarda başka işlere erişemedikleri ve bu işin yevmiyesinin görece daha yüksek olması sebebiyle gitmeyi tercih ediyorlar. Oldukça ağır olan bu işlerde kadınlar günlük 800-1000 TL arası yevmiyelerle çalışıyorlar. Bazı kadınlar ise hasarlı binalardaki dükkânlarda çalışmaya devam ediyorlar çünkü böyle bir işsizlik ortamında özellikle belli yaşların üstündeki kadınların iş bulmadaki zorlukları düşünüldüğünde var olan işlerini kaybetmeyi göze alamıyorlar.

“Arkadaşım yıkılmak üzere olan kötü inşaatlara geçti ve onların içinden seramik söktü. Parasını aldı ve döndü evine. Bu bir hayati risktir. En ufak bir şeyle yıkılabilir. Hiçbir şey olmasa bile kendiliğinden yıkılabilir ve sen içindesin. Bir kadın seramiği nasıl sökebilir? O kocaman seramikleri aşağıya kadar taşıyıp nasıl yükleyebilir? Bildiğin hamaldan da daha kötü bir hamallık bu. Çok bedensel. Yapmak zorunda kaldılar. Kapıları pencereleri söktüler evden. Eşyalarını çıkarabilecek durumda olanlar çıkardı. Bu işleri gene kadınlar yaptı yevmiyeci olarak. Benim tanıdığım arkadaşlar yaptı. Ne diyebilirsin? Eğer henüz yıkılmamış evlere dikkat ettiysen hepsinin kapısı, penceresi, mutfak dolabı, avizesi sökülmüş. O yetmezmiş gibi bir de seramikleri söktüler. Bak bunları ben aldım ikinci el seramik. İnşaatlardan, evi yıkılacak olanlar sökmüş. Herkesin yapabileceği bir iş değil. Ama dört çocukla yapabilecek bir şeyi yok. O an o paraya ihtiyacı vardı.

Hepimiz birden işsiz kaldık.” (Gonca)

“Benim yanımdaki kadın sabah altıda çıkıyor akşam yedide geliyor. Zaten hasarlı bir yerde çalışıyor. Güvenli değil, sürekli korkuyor. Bir de bu dağıtımlardan faydalanamıyor. Kuaför dükkânında çalışıyor. Binanın üstü tamamen boşaltılmış. Alt katında kuaför dükkânı çalışıyor. Kendi harçlığını çıkartmak için evinde yapıyordu daha önce. Şimdi ev yok, kuaförün yanında başlamış. Samandağ'a gidiyor her gün. Dolmuş da yok doğru düzgün. Yetişemiyor işte. Yani bir de yaş olunca daha zor iş buluyor kadınlar. Bu yaştan sonra çalışabileceği bir iş varsa onu bırakmıyor normal olarak. Hayat kadınlar için çok zor.” (Öznur)

Fabrikalarda çalışan kadın işçiler için iş ve istihdama bağlı hak kayıplarının temel nedenlerinden biri burada da çalışma koşullarının özellikle kadınların aleyhine değişmesi oluşturuyor. Deprem öncesi kadınların bakım yükünü üstlenerek fabrikada çalışmalarına olanak sağlayan kreş gibi imkânlar deprem sonrası ortadan kalkmış ve depremden birkaç hafta sonra fabrikaların işlemeye başladığı dönemde yeniden sağlanamamış bulunuyordu. Bunun yanı sıra görüştüğümüz işçi kadınlar bazı fabrikaların işçilere aileleri olmadan fabrika veya çevresinde konaklama imkânı sunduğunu ancak kadınlar bütün işçilerin bir arada kaldığı koşullarda erkek işçilerle birlikte kalma konusunda güvenlik endişesi taşıdıkları, aileleri bu koşullarda kadın işçilerin fabrikalara gitmelerine engel olduğu için bu imkanları kullanmadıklarını ifade ettiler. Buna ek olarak kadınların evdeki bakım yükleri de bu dönemde kadınları fabrikalarda konaklama imkanından alıkoymuş. Malatya'da Organize Sanayi Bölgesi'nde bir fabrikada çalışan bir kadın işçi deprem sonrası barınma koşullarının yokluğunda fabrika yöneticilerinin uygulamalarının kadınlar açısından iş kaybına nasıl neden olduğunu şu şekilde aktarıyor:

“[Önce] aileleri de alacağız dediler, burada kalabileceksiniz dediler. Bunu yapamadılar tabii, bunun altında kaldılar. Talu mesela işçiyi kandırdı. Önce ailece sizi alacağım, aile konteynerleri vereceğim, gelin işe, çalışın dedi. İşçiler işe gittikten sonra bunu yapmadı, sadece işçiyi aldı. Tek kişi erkek ya da kadın aldı. Bu durumda çoğu çalışan da erkek oluyor. Kadınsa da çocuğu yetişkin olanlar.” (Hatice)

“Evet gelin yer ayarlarız konteynerden [dediler]. Ben birkaç arkadaşımı aradım mesela, gelme Melek, dedi. Banyoda herkes aynı banyoya giriyor dedi. Yani her türlü insan var dedi. Ben de aileme söyledim, ailem razı olmadı. Melek yok dedi, OHAL hali bitene kadar gitmedim.” (Melike)

Depremden sonra fabrika tarafından sunulan konteyner imkânlarından kadınlar faydalanamamış olsa da konteynerlerde kalan erkek işçilerin yemek, temizlik, bulaşık gibi işleri de işverenler tarafından kadınların üstüne yıkılmış. OHAL ilan edilmesi ve işverenin işçileri bazı istisnalar haricinde işten çıkarmasının yasaklandığı, işçinin kendi rızası ile ayrıldığında ise hiçbir tazminat hakkından faydalanamadığı durumda işverenler kadın işçilerin bu koşullarda itiraz etmeyeceklerini düşünerek

iş tanım ve sorumluluklarının haricinde işler de yüklemeye başlıyorlar.

“Depremden sonra fabrikalarda kalan kadınların bulaşıkları yıkadığı bir dönem olmuştu. Kadınlar çalıştığı fabrikanın bulaşığını da akşam yıkıyordu. Fabrikaların kurmuş olduğu konteynerlarda kalan işçilere yemek yapıyorlardı, bir de bulaşığını çıkıyorlardı. Bunu çok gördüm mesela duydum. Neden erkeklerle yap-tırmıyorlar mesela bunu da duyduğumda çok sinirlenmişim. Elleri mahkûm yapıyorlardı. Çünkü OHAL vardı işten atılamazlardı. Kendileri çıksalar tazminatlarını alamayacaklardı. Erkeğe yaptırmazlar ama kadınlara yaptırırlar.” (Saliha)

Malatya Organize Sanayi Bölgesi’nde bir fabrikada çalışan Hatice, depremden sonra fabrika koşullarının kadınlar için değiştiğini, depremin ilk aylarında işlerin başladığını ancak uzun bir mücadele sonucu kazandıkları ve olması için işverenleri ikna ettikleri kreşlerin bu süreçte kapalı tutulduğunu ve bu sebeple birçok kadının fabrikalarda çalışmaya gelemediğini söylüyor:

“Fabrikada kreş vardı aslında, ama şu süreçte fabrikanın kreşi kapalı. [...] Sen kreşi kapattığın zaman ben çocuğu bırakıp nasıl geleyim? Böyle bir şey mümkün değil. Öncelikle kreşin halledilmesi gerekiyor. Ağır hasarı ya da orta hasarlı da değil kreş. Bununla ilgili hiçbir çalışma yok. Kreş kapalı hala.” (Hatice)

Depremden sonraki ilk dönemlerde kadınların hemen açılan fabrikalarda işe gidebilmesinin ön koşulu olan kreş ihtiyacını Malatya’da bir kreşin sahibi ve müdürü olan Gönül şöyle anlatıyor:

“Bir de şey var, özellikle beni çok aradılar. Biz çünkü şehir tahliye olurken biz de gittik. İki ay burada değildik ve o iki ay boyunca benim telefonlarım susmadı. İşte burada fabrikalar açılacak, işte herkes işçi arıyor bulamıyor ve biz çocuklarımızı emanet edecek kimse bulamıyoruz.” (Gönül)

Evleri güvenli bulmamaları sebebiyle veya herkesin deprem sonrası bir yerlere dağıldıkları bu süreçte çocuklarını bir akrabalarına veya bir kreşe bırakamayacak durumda olan kadınlar için bu işlerini kaybetmeleri anlamına geliyor. Depremin, kadınların büyük çaba ve ağır yüklerle kurduğu düzeni yerle bir etmiş olması, onların çalışmaları için gereken ön koşulların sağlanmaması, bu koşullar sağlanmadığı için işe geri dönmeleri mümkün olmayan ancak işten ayrıldıklarında da hiçbir tazminat haklarından faydalanamayacak olanları kazandıkları en fazla asgari ücretin yarısını kreşlere ve servislere vermeye zorunlu hale getiriyor. İşlerini, üstelik bir de tazminatsız bir şekilde kaybetmeyi göze alamayan kadınların evine artık mutfak masraflarını dahi karşılamaya yetmeyecek bir ücret giriyor. Bu duruma sıklıkla şahit olan bir özel kreş müdürü şöyle anlatıyor:

“Yarısını bana veriyor, o 11 bin 500 TL’ye de çalışıyor. 4.800 yaklaşık 5.000 TL bana verse. Hani hiç olmazsa 1200-1500 TL servise verse yarısı ama çoğu da

böyle çalışan da var, şey diyorlar, biz sigortamız için çalışıyoruz diyorlar. Hani 3-5 bin kalıyor 3-5 bin de artık iki kez markete gitme ücretidir yani.” (Gönül)

Yaşam koşulları tümünden değişen ve çalışmalarını için gerekli olan koşullar tekrar sağlanmamış olan, başka kentlere gitmek zorunda kalan kadınlar ayrılmak istediklerinde ise tazminatlarını talep edemiyorlar. Bu nedenle kadınların bazıları bu taleplerini mahkemelere taşımış ancak bir sonuç alamamışlar. Bazıları ise bunca maddi ve manevi zorluğun arasında bunun mücadelesine girmenin kendileri için çok zor bir yük olduğunu dile getiriyor.

“Hayır evleri yıkılıp da ortada kalanlar, başka şehre gitmek isteyenler. En basit benim paket ustam evi yıktı. Geldi burada konuştu işte dedi ki ben çıkmak istiyorum. Yani başka şehre taşınacağım. Tazminatımı verin ben çıkayım. Beş senelik buraya emek vermişim. Vermediler. Kaç bayan arkadaşım olarak da kimse almadı. Hepsisi de mahkemeye verdi. Hiç kimse parasını alamadı.” (Melike)

Daha önceki bölümlerde, deprem sonrası bölgede kadınların boşanma taleplerinin arttığından bahsetmiştik. Ancak bir diğer taraftan da tazminat talepleri karşılanmayan kadınlar evlilik sebebiyle işten ayrılma neticesinde oluşan tazminat haklarından faydalanabilmek için daha önceden boşanmış oldukları eşleriyle tekrar evlenme yolunu seçebiliyorlar. Boşanıp, kendi başlarına yeni bir hayat kurmuş kadınlar için bu, boşandıkları erkekle tekrar bir arada yaşama zorunluluğunu da beraberinde getiriyor. Tazminat uğruna yapılan bu evlilikler mecburen “gerçek” bir evliliğe dönüşmek zorunda kalabiliyor. Tazminat hakkının kaybetmek istemeyen kadınların vermek zorunda oldukları bu karar neticesinde o eşlerle yaşamaya devam etmek durumunda kalabiliyorlar veya daha sonra zorlu boşanma süreçlerinden tekrar geçmek zorunda kalıyorlar.

“İki kişi işten çıktı bura tazminat vermiyor diye. İki de eşinden ayrılmıştı. İki de ilk eşlerine tekrar nikâh yaptı. Tazminatlarını alıp çıktılar. Bir tanesi anlaşmalı evlendi biri de normal geri evlendi tazminatlarını almak için. İki de temizlemeydi. Gerçekten yani başka şey bırakmıyorlar Baykan'lar. O kadar emek veriyor insanlar, tazminatını almak istiyor ama vermiyorlar. Onun için mecbur geri kocalarıyla nikâh yapıyorlar. [...] Hatun Abla dedim hayırdır. Dedi ‘vallahı dedi burada dedi şey yaptı, paramı vermeyince ben de kocamla evlenmek zorunda kaldım. Nikâh yaptım.’ [...] Yani bazen beni de orada illallah ettirdikleri zaman zaten benim eşim beni bekliyor daha o da evlenmedi. Bana her zaman da dile getiriyor evlenelim diye. Vallahi büyük konuşmak istemiyorum ama zorlarsa olur.” (Melike)

“Deprem sonrasında eski kocasını alan bizim fabrikada üç kadın biliyorum ben. Gitti eski kocasını aldı.” (Hatice)

Bu kentlerde karşılaştığımız ve görüştüğümüz kadınların ve onların çevrelerindeki kadınların arasında İŞKUR'un Toplum Yararına Programlar (TYP) kapsamında

sunduğu işlere girip çalışan çok sayıda kadın da bulunuyor. Bu anlamda kadınlar için kısa süreli, sigortalı ve asgari ücretli olarak sunulan bu işlere daha yakından bakmak oldukça önemli. Ziyaret ettiğimiz konteyner kentlerde de edindiğimiz izlenimlere göre buralarda temizlik, güvenlik, çamaşırhane sorumluluğu gibi işlerde yüksek oranda kadınlar çalışıyor. Bunlar, TYP kapsamında şimdi dokuz aylık bir uzatmaya da tabii olan ancak aslen altı aylık sözleşmelerle işe alınan kadınlar. Bunun dışında kadınlar TYP kapsamında okul ve hastanelerde bazı hizmetlerin yerine getirilmesi için kamu tarafından kısa süreli istihdam ediliyorlar.

“En çok konteyner kentlere aldılar. Çadır kentlere aldılar. Bir de okullara aldılar. Hastanelere de aldılar. Hepsi temizlik, çamaşırhaneye çamaşır atıyorlar. Kentlerin etrafını temizliyorlar. Çok aldılar. Mesela benim ablamın yaşadığı konteyner kentte 15-20 kişi var çalışan. Yarısından fazlası kadın, birkaç tane erkek var.”
(Canan)

Ancak deprem bölgesindeki kentlerde TYP ile istihdam edilen kadınların deneyimlerini dinlemeden önce TYP'nin ne olduğuna, program dahilindeki işlerin nasıl işler olduğuna, sundukları çalışma koşullarına ve istihdam ortamını kadınlar için nasıl şekillendirdiğine kısaca bir bakalım. TYP yönetmeliğinde bu programın amacı “afet, salgın, acil durum dönemlerinde ve diğer mücbir sebeplerde kamu hizmetlerinin desteklenmesi yoluyla özel politika gerektiren gruplar başta olmak üzere işsizlerin çalışma alışkanlık ve disiplininden uzaklaşmalarını engellemek ve bu kişilere geçici gelir desteği sağlamak” şeklinde ifade ediliyor.¹⁵ Bu program dahilinde yönetmelikte adı geçen “özel politika gerektiren gruplar” ise “İş gücü piyasasında yer alan diğer gruplara göre istihdamında daha fazla güçlük çekilen; kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, engelliler” olarak tanımlanmış ve bu gruplara öncelik verileceği belirtilmiştir. Yine bu yönetmeliğe göre programların uygulanma süresi her bir program için altı ay olup bu sürenin tamamlanmasıyla sona eriyor ve TYP yoluyla istihdam edilen kişiler programdan yıl içinde en fazla dokuz ay süresince faydalanabiliyor. Ancak yeni bir düzenlemeyle bu iş süresi sınırı deprem bölgelerinin özel koşulları sebebiyle kentlerde 2024 yılının sonuna kadar kaldırılmış. Bu vesileyle ilk etapta altı aylık sözleşme yapılan TYP katılımcılarının çalışma süreleri ek olarak dokuz ay daha uzatılmış.

TYP kapsamı her ne kadar sigortalı bir iş imkânı olsa da sözleşmelerin kısa süreli oluşu nedeniyle aslen güvencesiz bir iş sunuyor. Öncelikle, kısa süreli sözleşmelerle belirlenmiş bu iş yıl içinde en fazla dokuz aylık bir çalışma süresi kısıtı koyması sebebi ile programlarda çalışanlar için kıdem tazminatı

¹⁵ Toplum Yararına Programların Yürütülmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39548&MevzuatTur=7&MevzuatTer-tip=5>

yolu neredeyse tamamen kapalı. Yani programın yapısı gereği istisnalar dışında TYP ile çalışan birinin kıdem tazminatı alması koşulu hiç oluşamayacak. TYP kapsamında dokuz ay çalıştırılan bir kişi üç ay bekleddikten sonra tekrar TYP için başvurabilir ancak bu başvurunun değerlendirilmesi çalışılan kurumun ve İŞKUR İl Müdürlüğü'nün onayına bağlıdır, bu da işçinin işini kaybetme endişesi ile birçok çalışma biçimine razı gelme, sendikalaşma faaliyetlerinden geri durma gibi sonuçlar yaratabilmektedir.¹⁶ Halihazırda, TYP kapsamında çalışanların zaten sendikal ve toplu pazarlık hakları da bulunmuyor.

Öte yandan TYP ile çalıştırılanların tekrar işe alınacağına dair hiçbir garanti olmamakla birlikte bu kişilerin burada edindiği deneyimin yeni bir iş bulma konusunda olumlu etkileri olup olmayacağı da belirsizliğini koruyor. Bu programlara ilişkin yapılan çeşitli saha araştırmaları bu stratejinin uzun vadede istihdam sağlamak açısından etkisiz kaldığını, kişilerin program dahilinde tekrar işe alınmak umuduyla beklediğini ve bu bekleme sürecinde motivasyonlarını kaybettiklerini gösteriyor.¹⁷

TYP her ne kadar kriz zamanları için tasarlanmış bir istihdam biçimi olsa da son yıllarda gerçekleşen uygulamalardan da anlaşılacağı üzere gerçek işsizlik rakamlarını gizleyen genel bir istihdam politikasına dönüşmüş gibi görünüyor. Program dahilinde işe alınan katılımcılar için yalnızca kısa süreli bir geçim kaynağı olarak kalan TYP sunduğu güvencesiz iş biçimiyle emek sömürsünün doğrudan kamu eliyle düzenlenmiş halini oluşturuyor.¹⁸

Bu çerçevede, depremden etkilenen illerde yaşayan kadınlar da ilk etapta TYP ile işe alınmayı en azından bir asgari ücrete kavuşmuş olmaları, kimileri için barındıkları yerlerin görece yakınında bir işyerinde çalışabilmeleri ve sigortalı olabilmeleri bakımından olumlu değerlendiriyor. Çoğu kadın TYP sayesinde ilk kez sigortalı ve asgari ücret seviyesinde bir işte çalıştığını dile getiriyor.

“Çoğunlukla kadınlar [çalışıyor]. Çünkü erkekler bu işi beğenmiyor. Benim çalıştığım okula iki erkek aldılar. Maaşı beğenmediler işi bırakıp yurt dışına gittiler. Ama kadınlar çalışmaya devam etti. Biz ilk defa bu kadar maaş aldık diyorlar. Öyle bir seviyorlar, öyle bir seviyorlar ki. İşte arkadaşımın dediği gibi bu zamana kadar çalışmamışız gibi. Çalıştığımızı anladık diyorlar. 8.500 TL'ye kaç aydır çalışıyorlar. Temmuzda da 11 bin TL oldu. Sevincimizden uçtuk, çok mutlu olduk.” (Gamze)

¹⁶ Gül, F. H. (2004) Özelleştirme ve Sosyal Destek Programları. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.

¹⁷ Aşkın, U. ve Aşkın, E. Ö. (2017) “Aktif istihdam politikası olarak toplum yararına programlar: Tokat ili araştırması”, Gazi İktisat ve İşletme Dergisi, 3, 3, 1-16.

¹⁸ Yüksel A. (2021), “Kamu İstihdam Yaratma Olgusu Olarak Toplum Yararına Program: Aktif İstihdam Politikası mı Emek Sömürsü mü?”, Emek Araştırma Dergisi (GEAD), Cilt 12, Sayı 20, Aralık 2021, 407-428

“Mesela ne bileyim şimdi, birçoğunun bence sigortası yeni başlamıştır, ilk defa sigorta görmüşlerdir ya da hani en azından altı ay olacaksa bile altı ay boyunca düzenli sigortalarını yatacağını biliyorlar. Ne bileyim çoğu ilk defa mesela asgari ücret düzeyinde maaş almaya başladılar.” (Ayşe)

“Evet, çok güzel bir şeymiş bu arada. Hem sigortam var hem de o kadar çalıştım. Hayatımda bu kadar çok para almamıştım. Hep asgari ücretin altında aldım. Nerden baksan 20 yıl kadar dışarıda günlük işlerde çalıştım. [...] Bu ay sözleşmemiz bitecek, girdi çıktı yapacaklar. Tekrar dokuz ay uzatacaklar. İyi ki de uzattılar.” (Nurten)

Depremin oluşturduğu koşullar ve bölgede kadın istihdamının deprem öncesi çoğunlukla kayıt dışı istihdam dahilinde şekillendiğini göz önünde bulundurduğumuzda, asgari ücretli sigortalı bir işte çalışmak bu süreçte kadınlara nefes aldırması gibi görünüyor. Ancak iş sözleşmelerinin kısa süreli, çalışma sürelerinin kısıtlı olması kadınlar açısından önlerini göremedikleri bu süreçte kaygı da yaratıyor. Her ne kadar TYP kapsamında tekrar istihdam edilme hakları olsa da bundan faydalanıp faydalanmayacakları çalıştıkları kurumların yöneticilerinin insiyatifinde olabiliyor. Böylelikle tüm bir süreç kadınların kaygıyla işe tekrar alınıp alınmayacaklarını bekledikleri kısa süreli sözleşmelere bağlı hale getiriyor.

“Ama birkaç ayda toparlanabilecek bir şey değil bizim hayatlarımız. Çünkü sıfırdan başlıyoruz. Yeniden. Her şeyimiz gitti bizim. Benim için şans eseri bana denk geldi. Sürese bütün hayatımı düzene sokarım. Ama üç ayla olabilecek bir şey değil. Çerez yani. Üç aylık maaşın 30 bin lira. 30 bin ne işini görecektir? Hiçbir şey. Maksimum elektrik saati ve tesisatını ayarlarsın 30 bine. Ondan ötesine gidemezsin. Ama ya geri kalan? Ama birkaç yılı bulursa tabi ki bütün hayatımız düzene girer?” (Gonca)

“İŞKUR altı ay sonra bittiğinde dokuz ay daha uzatacaklarını söylüyorlar. Kendileri devam ettirmek istiyorsa yapar. O da arkanda dayın yoksa bir şey yapamıyorsun. Hem müdüre bağlı hem de Milli Eğitim'e. Altı ay sonra çıkarır yerine yenisini alır. Bakalım, bizim müdür biraz cins. O isterse kalırım.” (Canan)

“İki-üç okul birleştirildi şimdi. Ama kimi görsem okulda temizlikçi. Yani şimdi sadece okulların kapanmasına kadar işçi çalıştırıyorlar. Ondan sonra ne yapacağız bilmiyorum. Kimsenin bir fikri yok işte. Kurumlardan da bir şey söylemiyorlar.” (Gamze)

TYP kapsamında çalışanlar sosyal haklardan faydalanamadıkları gibi yol ve yemek masraflarını da kendileri karşılamak zorundalar. Ulaşım sorunun hâlâ çözülmediği bu kentlerde kadınlar ya çalıştıkları işyerlerine yürüyerek ya otostop çekerek ya da servislere yüksek ücretler ödeyerek gitmek zorunda kaldıklarını aktarıyorlar. Yemek ihtiyaçlarını ise evden getirerek veya eve gidip yemek yiyip işyerine geri dönerek yemek masrafından kaçınmaya çalışıyorlar.

Ben evden yapıp götürüyorum yemeğimi, veriyorlar mı bilmiyorum, hiç görmedim. Ya da gelip evde yiyorum tekrar dönüyorum. Yolu da yürütürüz zaten. [...] Servisler de ateş pahası. Her çocuk da binemiyor. Benim yan komşum var o da eve gelip yemeğini yiyor. (Canan)

Sabah servisle gidiyorum okula. Servise de para ödüyorum. Çünkü otobüs yok, araç yok. Nasıl gideceğim? Öğrencilerden git-gel ayda 1000 lira alıyor servis. Ben daha ödemedim ama konuşacağım. Sadece giderken servisle gidiyorum. Çünkü temizlik filan yapınca dönüşte servisle gidemiyorum. O yüzden 400-500 lira vermeyi konuşacağım. [Yemeği] Evden götürüyorum ne varsa. Oralarda dönerci var, kebabçı var, tost var ama yani dikkat ediyoruz. Eğer her gün dışardan yiyeceksek, servise para vereceksek çalışmayalım. Her şey hesaplı kitaplı bizde. Arada bir döner yiyoruz tabii ama her gün olmaz. (Gamze)

Bu noktada kadınların da sıklıkla dile getirdiği üzere asgari ücretin geçinebilecek bir ücrete denk gelmediği ekonomik koşulları da göz ardı etmemek gerekiyor. Her ne kadar TYP kapsamında çalışan kadınlar asgari ücrete erişebilmiş olmaktan memnun olsalar da bir yandan da deprem bölgelerindeki yaşam koşullarının eğreti olma durumu dahilinde çıkan ek harcamalar da düşünüldüğünde bu ücretin hanenin giderlerine yetmediğini de vurguluyorlar. Böyle olunca da yukarıda da belirttiğimiz üzere, TYP ile çalışan kadınların bir kısmı evin geçimini sağlayabilmek için boş kalan günlerinde yevmiyeli işlere de gitmek zorunda kalıyor.

Kadınların aktarımlarına göre TYP uygulaması neredeyse her alanda mevcut. Kamuya bağlı tüm kurumlarda TYP kapsamında çalışan işçiler var, AFAD'a bağlı konteyner kentlerde çalışanların ise tamamı TYP kapsamında çalışıyor. Kadınlar da kendi izlenimleri doğrultusunda bu kısa süreli çalışma biçimlerinin kentlerde yaygınlaşacağını düşünüyorlar.

“Eskiden bu işler kamuya dahildi. Ama şimdi iyice kamuyu azaltıp İŞKUR, TYP üzerinden devam ettirecekler. Eskiden taşeron vardı. Kendin çıkıp gidene kadar çalışabiliyordun. En azından birtakım hakların gene oluyordu. Şimdi onun da dibi yani. Bu alımlarda kaymakamlıklar da çok alım yaptı. Valilikler yaptı. Bir de AFAD.” (Gamze)

Bu da bölgede özellikle kadınların istihdam alanlarını kısa süreli sözleşmelere bağlı hale getirerek, sendikadan muaf tutarak ve sosyal haklardan mahrum bırakarak kamu eliyle bir güvencesiz istihdam alanı açmak demek oluyor.

Sonuç ve Politika Önerileri

Depremden etkilenen kentleri odağına alan bu araştırma deprem sonrasında bu kentlerde yaşayan kadınların toplumsal yeniden üretim ve istihdam alanlarında neler yaşadığına bir bakış sunmak amacıyla gerçekleştirildi. Hem bölgede kadınların

ücretli ve ücretsiz emek deneyimlerinin özgül biçimlerini hem de bu birbirinden bağımsız olarak düşünülemez iki alana dair sömürü ilişkilerini depremden sonra süregelen yeniden inşa süreçleri dahilinde ortaya koymaya çalıştık. Böylelikle, sonuç mahiyetinde bu sömürü biçimlerine karşı mücadele edebileceğimiz bazı politika önerileri oluşturmaya çalıştık.

Anlattıkları yaşam deneyimleri ve gözlemlerinden yola çıkarak görüyoruz ki kadınların istihdama katılımı, çalışma biçimleri, aldıkları ücretler ve hangi koşulda çalıştıkları sermayenin sömürü biçimleriyle ve toplumsal cinsiyet rolleriyle şekillenen toplumsal yeniden üretim alanının karşılıklı ilişkisi ile ancak anlaşılabilir. Bu raporda da paylaştığımız üzere deprem sonrası değişen yaşam koşullarını tekrar inşa etmenin, barındıkları yerleri olabildiğince yeniden bir ev olarak kurmanın, ailenin bütün fertleriyle maddi ve manevi olarak ilgilenmenin, geçim sıkıntısına çareler üretmenin yani gündelik hayatı yeniden inşa etmenin yükü büyük ölçüde kadınların omuzlarına yığılmış durumda. Bunun temel nedenlerinden biri de patriyarkal ilişkilerin yanı sıra böylesi bir afet sonrası dahi devletin sosyal sorumluluklarını yerine getirmeyerek ve bu alanlardan çekilerek bu hizmetleri kadınların üzerine bırakmasıdır. Gerçekleştirdiğimiz bütün görüşmeler boyunca kadınlar, istihdamdan çekilme nedenlerini genel olarak deprem sonrası oluşan koşullarda ücretsiz emek alanındaki işlere yetişememek ve/veya kentteki hizmetlerin, güvenliğin ve ihtiyaçların yeterince karşılanamaması olduğunu ifade ediyor. İstihdama katılan kadınlar ise mevcut koşulların onları güvencesiz ve düşük ücretli işlere deprem öncesi durumdan daha da ağır biçimde mahkûm ettiğini, işverenlerin de bunun farkında olarak çalışma koşullarını daha güvencesiz, esnek biçimlerde ve düşük ücretli olarak yaygınlaştırdıklarını aktarıyor. Yani bölgedeki “yeniden inşa” süreçleri kadınların ev içi emek sömürüsünü derinleştirecek şekilde devletin sorumluluklarından elini çektiği, çalışma hayatını ise hiçbir müdahaleye yer bırakmadan tamamen mevcut piyasa koşullarına ve onun belirlediği sömürü ilişkilerine terk ettiği bir biçimde gerçekleşiyor.

Sonuç olarak, bunların çerçevesinde kadınların deprem bölgelerinde yaşadıkları ve önümüzdeki süreçlerde de açıkça yaşamaya devam edecekleri sorunlar için çeşitli tartışmalarla da geliştirilmesini umduğumuz bazı politika önerileri sunmak istiyoruz.

- Bölgede deprem sonrası kadınlar açısından yaygınlaştıran diğer güvencesiz, düşük ücretli çalışma biçimlerine karşı çıkararak kadın emeğinin özgül sömürü biçimlerini ortaya çıkarmak ve kadınların deprem sonrasında sadece “günü kurtaracakları” işler değil, güvenceli, geçici olmayan, sigortalı, sosyal haklardan faydalanabildikleri çalışma biçimlerine dair taleplerini incelemek
- Kadınların istihdama katılması önündekini en büyük engellerden biri olan çocuk bakımının özellikle koşulları bunu gerçekleştirmeye oldukça uygun olan konteyner kentlerde devlet tarafından üstlenilmesine dair gündem oluşturmak
- Kadınların iş yerlerinde yaşadıkları hak gasplarını, ücret eşitsizliklerini ve şiddet/

mobbing vakalarını takip etmek, kadın işçileri yönlendirebilecek mekanizmalar geliştirmek

- Asgari ücret meselesini kadınların ücret ilişkileri dahilinde değerlendirerek, asgari ücreti feminist bir gündem haline getirmek
- Toplum Yararına Programlar (TYP) dahilinde çalışma biçimlerinin özellikle kadınlar arasında yaygınlaştırılacağını öngördüğümüz üzere bu kısa zamanlı ve sosyal haklardan mahrum bırakarak çalıştırılma biçimine dair talepler üretmek, bu alanlarda sendikalaşmayı mümkün kılacak öneriler geliştirmek ve kadınlar için kalıcı istihdamın yolunu açacak talepler oluşturmak
- Ulaşım gibi temel kent hizmetlerinin aksamasının ve hatta gerçekleştirilmemesinin, kentlerde yaşanan güvenlik sorunlarının kadınların gündelik yaşamını etkileyen ve onları istihdamdan alıkoyan yönlerini açığa çıkarmak
- Kadınların geçim ve ev içi emek yüklerini azaltacak biçimde özellikle deprem bölgelerindeki okullarda yemek ve okula ulaşım olanaklarının devlet tarafından ücretsiz sağlanmasına yönelik talepler oluşturmak
- Depremzedeler olarak tüm hane halkının ruh hallerinin korunması sorumluluğunun kadınların omuzlarından alınabilmesi için ulaşılabilir, ücretsiz psikolojik destek hizmetlerinin sunulmasına dair talep oluşturmak
- Deprem bölgelerinde artan ve daha görünür bir hal alan kadına yönelik şiddeti ve şiddeti önleme mekanizmalarının bölgedeki işlevsizliğini gündemleştirmek, etkin mekanizmaların geliştirilmesi yönünde taleplerde bulunmak
- Devletin geçimlik arazilere Olağanüstü Hal kapsamında çeşitli sebeplerle el koymasının kadınların yaşamları açısından nasıl sonuçlar doğurduğunu ortaya koymak ve kadınların buna yönelik taleplerini gündeme almak

Bu genel öneriler ile bölgede çalışmalarını hâlâ sürdüren kadın örgütlerini, STK'ları, siyasi partileri, sendikaları ve bölgeye dair çalışmalar yürüten feminist hareketin genelini ücretli-ücretsiz emek alanında var olan sömürü ilişkilerini bu kentlerin özelinde yeniden inşa süreçlerini göz önünde bulundurarak tartışmaya davet ediyor ve gerçekleştirdikleri ve gerçekleştirmeyi planladıkları çalışmalar doğrultusunda mütevazı bir katkı sunabilmeyi umut ediyoruz.

www.kadinisci.org